

สถาบันประชากรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธ์ุต่อระบบ ครอบครัวอุปถัมภ์ของผู้สูงอายุ : ตัวอย่างประเทศไทย

นภาพร ชโยวรรณ
จอห์น โนเดล
ศิริวรรณ ศิริบุญ

สงวนลิขสิทธิ์

305.26
น197 พ
จ.1

ผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธุ์ต่อระบบครอบครัวลูกปัดแก้ว
ของผู้สูงอายุ : ตัวอย่างประเทศไทย

ภาพพร ชโยวราณ

จอห์น โบเคิล

ศิริวารณ ศิริบุญ

สถาบันวิจัยประชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันประชากรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มิถุนายน 2535

สถาบันวิจัยประชากร
และสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

IPS Publication No.198/35

เอกสารสถาบัน หมายเลข 198/35

305.26

๗ 197๗

๑.1

068195

ผลกระทบของการลดภาวะ เจริญพันธุ์ต่อระบบครอบครัวอุปถัมภ์
ของผู้สูงอายุ : ตัวอย่างประเทศไทย

คำนำ

ในประเทศไทยกำลังพัฒนาส่วนใหญ่โดย เฉพาะหลายประเทศในเอเชีย ครอบครัวนับเป็นสถาบันทางสังคมที่ให้การดูแลแก่ผู้สูงอายุมาแต่โบราณ โดยผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะอยู่อาศัยและทำงานร่วมกับบุตร ผู้วางนโยบายในระดับท้องถิ่นและผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่ในองค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุของระบบครอบครัวซึ่งให้การดูแลและเกื้อหนุนผู้สูงอายุเท่าที่เป็นอยู่ว่า เป็นลักษณะที่ดีของสังคม และมองการเสื่อมสลายของระบบครอบครัวอุปถัมภ์ซึ่งกำลังเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากขบวนการพัฒนาความทันสมัยในประเทศโลกที่สามด้วยความวิตกและห่วงใย (United Nations, 1983; Martin 1988 and 1991; Tout, 1989; Kinsella, 1990; Neysmith, 1990)

ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในบรรดาปัจจัยต่างๆ ที่คิดกันว่ามีผลในทางลบต่อระบบประเพณีครอบครัวอุปถัมภ์ เกื้อหนุนผู้สูงอายุคือ การลดจำนวนบุตรที่คู่สมรมีอันเนื่องจากการใช้การวางแผนครอบครัวอย่างแพร่หลายและการลดของระดับเจริญพันธุ์ (Jones, 1990; Kinsella, 1988) อันที่จริงโดยทั่วไปแล้วมักมองกันว่า การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์เป็นแนวโน้มที่ดีอันจะก่อให้เกิดผลดีทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่จะตามมา และเป็นนโยบายที่รัฐบาลของประเทศต่างๆ หลายประเทศในกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนามักให้การสนับสนุน อย่างไรก็ตาม การลดภาวะเจริญพันธุ์จะส่งผลให้มีการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และมักเป็นที่ยอมรับกันว่าผลสืบเนื่องในทางลบของการมีครอบครัวขนาดเล็กลงนั้น (ได้แก่การมีจำนวนบุตรและความสามารถของบุตรที่จะให้การดูแลและ เกื้อหนุนแก่บิดามารดาสูงอายุซึ่งน่าจะลดลง) เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องแลกเปลี่ยนเพื่อบรรลุถึงผลประโยชน์อื่น ๆ หลายอย่างที่จะได้มา (๑)

เป็นที่ประจักษ์ว่า กระบวนการพัฒนามีลักษณะอื่นๆอีกหลายอย่างที่ทำให้ระบบครอบครัว
อุปถัมภ์อ่อนแอลง ปัจจัยต่างๆที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างสม่ำเสมอได้แก่ การเพิ่มขึ้นของการทำงาน
เชิง เศรษฐกิจนอกบ้านของสตรี (ซึ่งเป็นผู้ที่ให้การดูแลเลี้ยงดูผู้สูงอายุเป็นอันดับแรก) การแยกกัน
อยู่ระหว่างบิดามารดาและบุตรที่โตเป็นผู้ใหญ่ เพราะการย้ายถิ่นของบุตรที่โตแล้วจากชนบทมาสู่
เมือง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในแนวความคิดต่างๆ โดยเฉพาะ เรื่องความเป็นปัจเจกบุคคลแบบ
ตะวันตก ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้แพร่ขยายไปทั่วโดยผ่านระบบการศึกษาและสื่อมวลชน (Mason,
1991; Martin, 1989a และ 1990; Caldwell, 1982) อันที่จริงแล้ว การเปลี่ยนแปลง
ทางเศรษฐกิจและสังคมทั้งหมด เกี่ยวข้องซึ่งกันและกันกับการลดลงของภาวะ เจริญพันธุ์ที่เกิดขึ้น ซึ่ง
เชื่อกันว่าปัจจัยเหล่านี้หลายปัจจัยมีผลทางลบ คือจะมีบุตรจำนวนน้อยลงที่จะให้การ เกื้อหนุนและ
ดูแลผู้สูงอายุในอนาคตอันมีผลมาจากการที่คู่สมรสแต่ละคู่มิขนาดครอบครัว เล็กลง อย่างไรก็ตาม
การลดลงของภาวะ เจริญพันธุ์ได้รับความสนใจมากเมื่อ เปรียบ เทียบกับปัจจัยอื่นๆ เพราะคนทั่วไป
มักรู้สึกว่าการลดภาวะ เจริญพันธุ์มีผลกระทบโดยตรงต่อการมีบุตรที่จะให้การ เกื้อหนุนผู้สูงอายุ

เป็นที่ยอมรับกันว่า การลดลงของภาวะ เจริญพันธุ์จะนำไปสู่การมีประชากรสูงอายุที่
เพิ่มขึ้นอย่างมาก ปัจจุบันมีหลักฐานแสดงอย่างชัดเจนว่า แนวโน้มทางประชากรที่เกิดขึ้นในหลาย
ทศวรรษที่ผ่านมาในประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศในแถบ เอเชีย นำไปสู่
การเพิ่มทั้งจำนวนและสัดส่วนของประชากรในกลุ่มผู้สูงอายุอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน (Selvarat-
nam, 1989; Kinsella, 1990; Jones, 1990; Martin, 1988) อย่างไรก็ตาม
การเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุในระดับประเทศ เป็นคนละ เรื่องกันกับการเปลี่ยนแปลงของระบบ
การ เกื้อหนุนผู้สูงอายุในระดับครอบครัว และถึงแม้จะมีการกล่าวกันอยู่เสมอว่า การลดภาวะ
เจริญพันธุ์ เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะลดประ เພทธิระบบอุปถัมภ์ เกื้อหนุนผู้สูงอายุ แต่ยังไม่เคยมีความพยายาม
ที่จะประ เພมกันอย่างเป็นระบบถึงผลกระทบโดยตรงดังกล่าว^(๒) การศึกษารุ่นนี้จึงมีวัตถุประสงค์
ที่จะศึกษาผลกระทบสุทธิของการลดภาวะ เจริญพันธุ์ต่อการมีบุตร ที่จะให้การ เกื้อหนุนผู้สูง
อายุ โดยปรับผลกระทบของกระบวนการ เปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสังคมที่กำลัง เกิดขึ้นใน
ประเทศกำลังพัฒนา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์อย่างระดับประเทศของโครงการ
วิจัยผลกระทบทาง เศรษฐกิจ สังคม และประชากรของผู้สูงอายุในประเทศไทย (เรียกย่อว่า
SECAPT)^(๑) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลเมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย โครงการ SECAPT เป็นโครงการหนึ่งใน ASEAN Population Program ระยะที่ 3 ซึ่งได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาลประเทศออสเตรเลีย การสำรวจทำโดยการสัมภาษณ์ประชากรตัวอย่างที่มีอายุ 60 ปี และสูงกว่าซึ่งอาศัยอยู่ในครัวเรือนส่วนบุคคลจำนวนทั้งสิ้น 3,252 ราย (4) ในสังคมไทยแต่ดั้งเดิมอายุ 60 ปีเป็นอายุที่ข้าราชการเกษียณอายุการทำงานซึ่งทำให้เกิดความนิยมที่จะถือว่าอายุ 60 ปีเป็นอายุที่เริ่มเข้าสู่วัยสูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ชาย ยิ่งไปกว่านั้น อายุ 60 ปีเป็นอายุที่สิ้นสุดของรอบปีที่ 5 และเริ่มต้นรอบปีที่ 6 ของการนับอายุแบบมีนักษัตรซึ่งแต่ละรอบปีใช้เวลา 12 ปี เหตุผลทั้งสองประการรวมกันอาจช่วยเสริมให้คนนิยมนับวัยเริ่มสูงอายุที่อายุ 60 ปี (Cowgill, 1968) ดังนั้น โครงการวิจัยผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรของผู้สูงอายุในประเทศไทย จึงให้คำจำกัดความผู้สูงอายุว่าหมายถึงผู้ที่มีอายุ 60 ปีหรือสูงกว่า

นอกจากนี้ข้อมูลที่ใช้อาจอ้างถึงได้บ้างจากข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยระหว่าง พ.ศ. 2533 ถึง พ.ศ. 2534 โดยใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) กับผู้สูงอายุและบุตรของผู้สูงอายุในทุกภาคของประเทศไทย (Knodel, Saengtienchai and Sittitirai, 1992)

จากการที่ลักษณะต่างๆ ของระบบการเกื้อหนุนผู้สูงอายุของประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อนข้างจะคล้ายกัน ยิ่งกว่านั้น จากข้อเท็จจริงที่ว่าประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในกลุ่มประเทศค่อยพัฒนาที่ประสบกับการลดลงอย่างรวดเร็วของภาวะเจริญพันธุ์ โดยอัตราเจริญพันธุ์รวมยอดลดลงจากการเกิดกว่า 6 คนต่อสตรีมาเป็นกว่า 2 เล็กน้อยต่อสตรี (Knodel, Chayovan and Frisen, 1988) จึงนับเป็นการเหมาะสมที่จะใช้ประเทศไทยเป็นตัวอย่างศึกษา แสดงถึงผลกระทบของการลดจำนวนบุตรต่อการให้การดูแลเกื้อหนุนบิดามารดาสูงอายุ

ระบบครอบครัวอุปถัมภ์แก่ผู้สูงอายุในสังคมไทย

โดยทั่วไปในสังคมไทยคาดหวังว่า ผู้สูงอายุจะได้รับการดูแล เกื้อหนุนจากบุตร (Cowgill, 1972; Knodel, Hovanon and Pramualratana, 1984; Pramualratana, 1990; Tuchrello, 1989) ผลการศึกษาเมื่อเร็วๆ นี้ของโครงการวิจัยที่ดำเนินการใน

เขตชนบทของภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงถึงความเห็นที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชากรในเขตที่ศึกษาว่า "การดูแลบิดามารดาที่สูงอายุ เป็นความรับผิดชอบของบุตร" (Wongsith, 1990) หลักฐานจากการสำรวจก่อนๆ ก็แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความรับผิดชอบที่บุตรมีต่อบิดามารดาสูงอายุ นั้นมีกรรมถึงการอาศัยอยู่ร่วมกันด้วย (Knodel, Chamratrithirong and Debavalya, 1987) ตามประเพณีที่สืบต่อกันมา ผู้สูงอายุจะยังคงอาศัยอยู่ในบ้านที่ตนได้อยู่มาตั้งแต่สมรสและจะมีบุตรอย่างน้อยหนึ่งคนอาศัยอยู่ร่วมด้วย โดยทั่วไปแล้ว แม้ว่าการขยายตัวของครัวเรือนจะปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ แต่ในกลุ่มที่มีเชื้อสายไทยมีความนิยมที่จะให้บุตรสาวคนสุดท้ายยังคงอาศัยอยู่กับบิดามารดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน

ผลการศึกษาจากโครงการ SECAPT สนับสนุนความแพร่หลายของครอบครัวอุปถัมภ์แก่ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะจากบุตรของผู้สูงอายุ โครงการดังกล่าวพบว่ามีเพียงร้อยละ 4 ของประชากรอายุ 60 ปีและสูงกว่าอยู่คนเดียว และอีกร้อยละ 7 อยู่กับคู่สมรสเพียงลำพัง (Knodel, Chayovan and Siriboon, 1991) ในทางกลับกัน ผลการศึกษาก็ปรากฏในตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่ามากกว่า 3 ใน 4 (ร้อยละ 77) ของผู้สูงอายุอยู่ร่วมกับบุตรอย่างน้อย 1 คน (รวมบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรม) และระดับการอาศัยอยู่กับบุตรไม่แตกต่างกันระหว่างผู้สูงอายุชายและผู้สูงอายุหญิง^(๕) และเมื่อศึกษาเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่มีชีวิต พบว่า 4 ใน 5 (ร้อยละ 80) ของผู้สูงอายุอยู่ร่วมบ้านเดียวกับกับบุตร 1 คนหรือมากกว่า^(๖) ดังนั้นจึงนับได้ว่าการอาศัยอยู่ร่วมกับบุตรอย่างน้อย 1 คน เป็นแบบของการอยู่อาศัยที่เด่นชัดที่สุดของผู้สูงอายุไทย และลักษณะสำคัญที่สุดของระบบครอบครัวอุปถัมภ์และเกื้อหนุน คือ การอาศัยอยู่ร่วมบ้านเดียวกับบุตรที่โตแล้ว ซึ่งรูปแบบดังกล่าวสามารถตอบสนองความต้องการอันหลากหลายของผู้สูงอายุ^(๗)

เนื่องจากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีมากขึ้นในช่วงเวลาของการอาศัยอยู่ร่วมบ้านเดียวกัน ในรูปของการเกื้อหนุนและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างบิดามารดาและบุตร ดังนั้นจึงอาจมองได้ว่า การอยู่ร่วมกันเป็นระบบการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนต่างรุ่นอายุกันอย่างไรก็ตาม เมื่อสุขภาพและความสามารถทางร่างกายของผู้สูงอายุเสื่อมถอยลงตามอายุที่เพิ่มขึ้นในที่สุดแล้วความสมคณย์ของการให้ความช่วยเหลือจะอยู่ในทิศทางที่เป็นการให้การอุปถัมภ์ เกื้อหนุนจากคนหนุ่มสาวแก่ผู้สูงอายุมากกว่า ข้อมูลจากโครงการ SECAPT สนับสนุนคำอธิบายข้างต้น

กล่าวคือ ร้อยละของผู้สูงอายุที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจลดลงจากร้อยละ 56 ในกลุ่มอายุ 60-64 ปี เป็นร้อยละ 16 ในกลุ่มอายุ 75 ปี และสูงกว่า ในทานองเดียวกันร้อยละของผู้สูงอายุที่รายงานว่าการให้การเกื้อหนุนผู้อื่นก็ลดลงจากร้อยละ 23 ในกลุ่มอายุ 60-64 ปี เป็นร้อยละ 5 ในกลุ่มอายุ 75 ปี และสูงกว่า (Chayovan, Wongsith and Saengtienchai, 1988) เนื่องจากการวิเคราะห์ครั้งนี้เป็นการศึกษาผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธุ์ต่อการเกื้อหนุนที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุตร ดังนั้นจึงจะไม่เน้นหรืออธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับระบบการให้การเกื้อหนุนซึ่งเกี่ยวข้องกับ การแลกเปลี่ยนการเกื้อหนุนระหว่างคนต่างรุ่นอายุกัน อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องการให้การอาศัยอยู่รวมกัน เป็นรูปแบบหนึ่งของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ได้มีการอธิบายอย่างกว้างขวางในที่อื่นแล้ว (Knodel, Saengtienchai and Sittitrai, 1992)

ข้อจำกัดประการหนึ่งของการสำรวจครัวเรือนในประเทศไทยคือ การให้คำนิยามที่แคบของการอาศัยอยู่ร่วมครัวเรือน เดียวกันว่าเป็นเพียงการอาศัยภายในที่อยู่ (เลขบ้าน) เดียวกัน เช่นกรณีของโครงการ SECAPT และสำมะโนประชากร ซึ่งมีธรรมเนียมปฏิบัติที่เหมือนกัน คือ การถือเอาที่พักอาศัยที่มีเลขบ้านต่างกันเป็นต่างครัวเรือนกัน เป็นที่น่าเสียดายว่าข้อมูลที่มีจากการสำรวจมักไม่เพียงพอที่จะจำแนกให้เห็นถึงสถานการณ์ที่บิดามารดาสูงอายุและบุตร อยู่แยกกันอย่างไร เป็นอิสระจริงๆ กับสถานการณ์ที่บิดามารดาสูงอายุและบุตรอยู่แยกบ้านกันแต่อยู่ในบริเวณเดียวกันหรือเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มบ้านหลายหลังที่ยังพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในระดับหนึ่ง แบบของการอยู่อาศัยแบบหลังนี้พบทั่วไปโดยเฉพาะในเขตชนบทของประเทศไทย แบบการอยู่อาศัยแบบนี้สามารถทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุได้ เช่นเดียวกับการอาศัยอยู่รวมบ้านกัน ระหว่างบิดามารดาที่สูงอายุและบุตรในความหมายที่นิยามอย่างแคบๆ (Cowgill, 1972; Tuchrello, 1989) ดังนั้นการให้คำจำกัดความของ "การอยู่ร่วมกัน" ว่าเป็นการอยู่ร่วมกันภายในครัวเรือน (ที่พักอาศัย) เดียวกัน ตามคำนิยามที่ใช้กันในสำมะโนประชากรและการสำรวจเกือบทุกโครงการ จะให้ค่าประมาณระดับการอาศัยอยู่ร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุและครอบครัวที่ต่ำกว่าความเป็นจริง

โดยเหตุที่โครงการ SECAPT ไม่มีข้อมูลโดยตรงเกี่ยวกับว่าผู้สูงอายุอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกันกับบุตรหรืออยู่บ้านข้างเคียงหรืออยู่ใกล้ๆกับบ้านของบุตร แต่จากคำตอบเกี่ยวกับความบ่อยครั้งของการติดต่อกับบุตรที่อยู่ที่ยื่น ทำให้พอทราบได้ถึงแบบของการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุบ้าง ผลการศึกษา (ไม่ได้นำเสนอในรายงานนี้) ชี้ว่า ประมาณครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุ

ซึ่งมีบุตรที่อยู่อื่นอย่างน้อยหนึ่งคน และเกือบ 3 ใน 4 ของผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่บ้านหมู่บ้านหรือเมืองเดียวกันได้พบปะกับบุตรที่อยู่อื่นทุกวัน ถึงแม้ข้อมูลจากโครงการ SECAPT จะไม่สามารถระบุถึงความสัมพันธ์เฉพาะระหว่างที่หักอาศัยของบิดามารดาสูงอายุกับของบุตรที่อยู่อื่น ซึ่งมีการติดต่อกันทุกวันก็ตาม แต่พอเชื่อได้ว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวรวมการรับประทานอาหารร่วมกันหรือการหาอาหารให้กันอย่างประจำ ไม่ว่าจะ เน้นกรณีใดก็ตาม การอาศัยอยู่ใกล้กันนี้ เอื้ออำนวยให้บุตรที่โตแล้วมีโอกาสที่จะให้บริการด้านต่างแก่บิดามารดาสูงอายุ และขณะเดียวกันบิดามารดาที่สูงอายุก็มีโอกาสที่จะให้บริการด้านต่างแก่บุตรด้วย ความบ่อยครั้งของการเยี่ยมเยียนน่าจะสะท้อนให้เห็นถึงระยะทางระหว่างที่อยู่ของบิดามารดาสูงอายุและของบุตร และในหลายกรณีก็อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงข้อเท็จจริงที่ว่าผู้สูงอายุและบุตรอยู่บ้านใกล้กัน ซึ่งในบางแง่อาจถือว่าอยู่ร่วมครัวเรือนเดียวกันตามความหมายกว้างๆ ดังกล่าวข้างต้น(๑)

เนื่องจากการ เกื้อหนุนซึ่งบิดามารดาสูงอายุได้รับจากบุตรที่อยู่ด้วยกัน (ตามการนิยามอย่างแคบ) ก็ที่ได้รับจากบุตรที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันแต่ติดต่อกันทุกวันอาจมีคุณภาพแตกต่างกันน้อยมาก จึงเป็นเรื่องน่าสนใจที่จะศึกษาผลรวมร้อยละของผู้สูงอายุซึ่งอยู่บ้านเดียวกับบุตร (ตามค่างานักคิดความที่ใช้ในโครงการ SECAPT) หรือได้พบปะกับบุตรที่อยู่อื่นเป็นประจำทุกวัน ข้อมูลจากตารางที่ 1 แสดงว่าร้อยละ 88 ของผู้สูงอายุทั้งหมดและร้อยละ 90 ของผู้สูงอายุที่มีบุตรอย่างน้อย 1 คน ถ้าไม่อยู่กับบุตรก็จะติดต่อกับบุตรทุกวันโดยมีความแตกต่างกันน้อยมากระหว่างผู้สูงอายุชายและผู้สูงอายุหญิง ถึงแม้ผลการวิจัยนี้อาจแสดงระดับการอยู่กับบุตรหรืออภินัยหนึ่งการได้รับการ เกื้อหนุนจากบุตรที่สูงกว่าความเป็นจริงบ้าง แต่ข้อมูลดังกล่าวก็ช่วยชี้ให้เห็นว่าค่างานักคิดความของครัวเรือนในลักษณะที่กว้างขึ้น จะมีผลให้ระดับของการอยู่ด้วยกันระหว่างผู้สูงอายุและบุตรสูงขึ้นไปกว่าผลที่ได้จากนิยามอย่างแคบซึ่งใช้กันอยู่ทั่วไปในการสำรวจและสามะในประชากร อย่างไรก็ตาม การอยู่ร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุไทยและบุตรนับเป็นปรากฏการณ์ที่พบอย่างแพร่หลายมากในปัจจุบัน

ในประเทศไทยนับว่าการอยู่ด้วยกัน เป็นรูปแบบของการแลกเปลี่ยนการอุปถัมภ์ เกื้อหนุนซึ่งกันและกันระหว่างบิดามารดาสูงอายุและบุตรที่โตแล้ว อย่างไรก็ตามบุตรที่ไม่ได้อยู่กับผู้สูงอายุมักได้รับการคาดหวังให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบให้การ เกื้อหนุนบิดามารดาด้วย การ เกื้อหนุนของบุตรที่อยู่อื่น นับว่ามีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีของบิดามารดาในกรณีที่บิดามารดาไม่ได้อยู่กับ

บุตรคนใดเลย และในกรณีที่มีบิดามารดาอยู่กับบุตรอย่างน้อย 1 คนหรือมากกว่าก็นับเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระของบุตรที่อยู่กับบิดามารดา โครงการ SECAPT ให้ข้อมูลที่จำกัดเกี่ยวกับการเกื้อหนุนจากบุตรที่อยู่อื่น ผู้สูงอายุที่ให้สัมภาษณ์จะถูกถามว่าบุตรแต่ละคนนั้น เคยให้การดูแลเลี้ยงผู้สูงอายุ เป็นประจำหรือไม่ ถ้าเคยให้ จะถามต่อว่าการดูแลเลี้ยงในรอบปีที่ผ่านมา เป็นแบบใด จากข้อมูลดังกล่าวสามารถนำมาใช้ศึกษาระดับการเกื้อหนุนทางวัตถุที่บิดามารดาสูงอายุได้รับจากบุตรที่อยู่อื่น^๙ ด้วยลักษณะของคำถามที่ใช้ซึ่งเป็นคำถามเปิด และไม่มีการชักถามอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับรูปแบบของการให้การดูแลเลี้ยง ในกรณีที่ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ได้ให้คำตอบโดยฉับพลันทันที ดังนั้น ผลการประเมินระดับการให้การเกื้อหนุนจากบุตรที่อยู่อื่นจึงมีค่าต่ำกว่าความเป็นจริง อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ก็เป็นดัชนีอย่างหายากที่ใช้วัดระดับการเกื้อหนุนทางวัตถุที่ผู้สูงอายุไทย ได้รับจากบุตรที่อยู่อื่น

ข้อมูลจากโครงการ SECAPT สามารถจำแนกรูปแบบของการเกื้อหนุนด้านวัตถุได้ 2 รูปแบบคือ การให้อาหารและหรือ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มกับการให้เงิน^(๑๐) สถิติในตารางที่ 1 แสดงว่ามากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 56) ของบิดามารดาสูงอายุระบุว่าได้รับการเกื้อหนุนเป็นประจำในรูปของอาหารและหรือ เสื้อผ้าจากบุตรที่อยู่อื่น และร้อยละ 58 ได้รับเงินเป็นประจำ^(๑๑) เมื่อพิจารณาเฉพาะผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่อื่นอย่างน้อย 1 คน ผลการศึกษาพบว่าเกือบ 2 ใน 3 ของผู้สูงอายุได้รับการเกื้อหนุนในรูปของอาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และเงินจากบุตรที่อยู่อื่น กล่าวโดยรวมแล้ว ผลจากโครงการ SECAPT แสดงอย่างชัดเจนว่ารูปแบบสำคัญที่สุดของการเกื้อหนุนซึ่งบุตรให้แก่บิดามารดาสูงอายุที่แพร่หลายในสังคมไทยปัจจุบันคือการอยู่ร่วมกัน แต่การเกื้อหนุนด้านวัตถุจากบุตรที่อยู่อื่นก็มีความสำคัญมากเช่นกัน

จำนวนบุตรและการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ

โดยทั่วไปมักเป็นที่คาดหมายกันว่า การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์จะมีผลโดยตรงต่อความเสื่อมถอยของระบบครอบครัวอุปถัมภ์แก่ผู้สูงอายุ ทั้งนี้ เนื่องจากมักมีสมมติฐานกันว่าระดับและโอกาสที่จะได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรสัมพันธ์กับจำนวนบุตรมีชีวิตที่มี และถ้าอิทธิพลของตัวแปรอื่นคงที่ การมีครอบครัวขนาดเล็กลงจะนำไปสู่การลดการเกื้อหนุนบิดามารดาในช่วงบั้นปลายของชีวิต ข้อมูลของโครงการ SECAPT ซึ่งเป็นข้อมูลของผู้สูงอายุปัจจุบันสามารถนำมาใช้ศึกษาระดับของ

ความสัมพันธ์ดังกล่าว ที่ปรากฏอยู่และสิ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษสำหรับการศึกษานี้ก็คือ การแสดงถึง การที่ผู้สูงอายุที่มีบุตรจำนวนน้อยจะ เสียเปรียบใน เรื่องการได้รับการเกื้อหนุน ถึงแม้ว่าผู้สูงอายุ ในปัจจุบันจะมีบุตรไปแล้วในช่วงที่ภาวะเจริญพันธุ์อยู่ในระดับสูงและการจำกัดขนาดครอบครัวอย่าง จริงจังมีค่อนข้างน้อย แต่ผู้สูงอายุบางคนมีบุตรจำนวนน้อยหรือบางคนสูญเสียบุตรอื่น เนื่องจากการ ตายของทารกและเด็กที่ค่อนข้างสูงในช่วงนั้น ด้วยเหตุนี้ จำนวนบุตรที่มีชีวิตอยู่ของผู้สูงอายุที่ตก เป็นตัวอย่างจึงมีความผันแปร เพียงพอที่จะนำมาใช้ศึกษาระดับของความแตกต่างในการรับการ เกื้อ หนุนที่สัมพันธ์กับขนาดของครอบครัว

รูปที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างดัชนีต่างๆของการ เกื้อหนุนที่ผู้สูงอายุได้รับจาก บุตร จากแนกตามจำนวนบุตรที่รายงานในโครงการ SECAPT ข้อควรสังเกตรวมคือ จำนวนบุตรของ ผู้สูงอายุที่แสดงในรูปที่ 1 มิได้หมายถึงเฉพาะบุตรที่ผู้สูงอายุให้กำเนิดเองเท่านั้น แต่รวมบุตร เลี้ยงและบุตรบุญธรรมด้วย ทั้งนี้เพราะบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมก็สามารถให้และพบว่ามี การให้ การ เกื้อหนุนผู้สูงอายุ ประมาณร้อยละ 5 ของบุตรทั้งหมดที่ผู้สูงอายุใน SECAPT รายงานเป็น บุตร เลี้ยงหรือบุตรบุญธรรม⁽²⁾ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า นอกเหนือจากมีผู้ สูงอายุที่ไม่มีบุตรกลุ่มเล็กๆ (ซึ่งมีเพียงร้อยละ 3.5 ของผู้สูงอายุทั้งหมดเท่านั้น) ที่ไม่ได้รับการ เกื้อหนุนจากบุตร เพราะไม่มีบุตรจะให้การ เกื้อหนุนแล้ว โอกาสที่จะได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรและ จำนวนบุตรเฉลี่ยที่ให้การ เกื้อหนุนจะเพิ่มขึ้นตามจำนวนบุตรที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ระดับของ ความสัมพันธ์ระหว่างขนาดครอบครัวกับการ เกื้อหนุนแตกต่างกันอย่างมาก ตามดัชนีแต่ละตัวที่ใช้วัด การให้การ เกื้อหนุน

การ เพิ่มขึ้นในอัตราส่วนร้อยละของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับบุตรตามขนาดครอบครัวที่ใหญ่ ขึ้นจะเพิ่มมากกว่า เมื่อจำนวนบุตรเพิ่มจาก 1 คนไปเป็น 2 คน เปรียบเทียบกับการเพิ่มหลังจาก จำนวนบุตรมีมากกว่า 2 คนขึ้นไป การเพิ่มขึ้นของร้อยละที่อยู่กับบุตรหรือร้อยละที่พบปะกับบุตรทุก วันของผู้สูงอายุตามขนาดของครอบครัวจะอยู่ในระดับปานกลางหลังจากขนาดครอบครัวที่มีบุตรมาก กว่า 2 คน ดังนั้น โอกาสที่ผู้สูงอายุจะอยู่กับหรืออยู่ใกล้บุตรที่โตแล้ว (ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุด ของระบบครอบครัวอุปถัมภ์ที่เป็นอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน) จะลดลงเล็กน้อยเท่านั้นถ้าขนาดของ ครอบครัวถูกจำกัดอยู่ที่การมีบุตรจำนวน 2 คน อย่างไรก็ตาม การมีบุตรเพียง 1 คนดูเหมือน มีปัญหาที่สำคัญตามมา ส่วนผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตรย่อม เป็นที่แน่นอนว่าไม่มีโอกาสที่จะอยู่กับบุตร

จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่อยู่กับผู้สูงอายุจะเพิ่มมากขึ้นหลังจากขนาดครอบครัวที่มีบุตร 2 คน ขึ้นไป กล่าวคือ จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่อยู่กับผู้สูงอายุในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีบุตรมีชีวิต 5 คน จะสูงเป็น 2 เท่าของผู้สูงอายุที่มีบุตรมีชีวิต 2 คน อย่างไรก็ตาม แม้จะพิจารณาจากดัชนีดังกล่าวนี้ การเพิ่มขึ้นของจำนวนบุตรที่อยู่ร่วมกับผู้สูงอายุตามขนาดครอบครัวที่เพิ่มขึ้นก็ไม่เป็นไปตามสัดส่วน ซึ่งสะท้อนถึงบรรทัดฐานทางสังคมที่นิยมถือปฏิบัติในประเทศไทย กล่าวคือ ลักษณะครัวเรือนมักจะเป็นครัวเรือนแบบย่อย (stem family household) โดยมีบุตรที่สมรสแล้ว 1 คนยังคงอาศัยอยู่ในครัวเรือนเพื่อดูแลบิดามารดาที่สูงอายุมากกว่าที่จะเป็นครัวเรือนแบบรวม (joint family household) ที่มีพี่น้องที่สมรสหลายคนอาศัยอยู่ร่วมกัน⁽¹³⁾

ขนาดครอบครัวที่เพิ่มขึ้นส่งผลในทางบวกกับการบริการเกื้อหนุนด้านวัตถุ (ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของอาหารและ/หรือเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม หรือเงิน) จากบุตรที่อยู่ที่ยังน้อย 1 คน และจำนวนบุตรที่อยู่ที่ยืนโดยเฉลี่ยซึ่งให้การเกื้อหนุนผู้สูงอายุ อย่างน้อยที่สุดก็เพิ่มจนถึงขนาดครอบครัวที่มีบุตร 5 คนหรือมากกว่า การให้การเกื้อหนุนบิดามารดาจากบุตรที่ยืนไม่มีบรรทัดฐานทางสังคมกำหนดไว้ว่าควรเป็นบุตรคนใดหรือบุตรจำนวนกี่คนควรเป็นคนให้ ตรงกันข้ามการอยู่ร่วมกับบุตรมีบรรทัดฐานว่ามักเป็นบุตรสาวคนเล็ก ยิ่งไปกว่านั้น รูปแบบเฉพาะของการเกื้อหนุนที่ให้ผู้สูงอายุอยู่ที่ยืนจะแปรผันไปตามขั้นตอนชีวิตของบุตรด้วย บุตรสมรสที่ยืนในท้องที่เดียวกับบิดามารดาสูงอายุ มักให้อาหารและหรือเสื้อผ้า ขณะที่บุตรที่อยู่ที่ยืนไกลออกไปโดย เฉพาะบุตรที่เป็นโสดมักให้เงินแก่บิดามารดาสูงอายุมากที่สุด (Knodel, Chayovan and Siriboon, 1991) ดังนั้น ยิ่งผู้สูงอายุมีบุตรจำนวนมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งมีโอกาสมากขึ้นที่จะมีบุตร 1 คนหรือมากกว่าที่จะอยู่ในภาวะหรือขั้นตอนชีวิตที่จะให้การ เกื้อหนุนแบบนั้นๆ ได้

การประเมินผลกระทบของการลดภาวะ เจริญพันธุ์

เพื่อจะสามารถประเมินอิทธิพลของการลดภาวะ เจริญพันธุ์ต่อการลดทั้งโอกาสในการได้รับการ เกื้อหนุนและจำนวนบุตรที่จะให้การ เกื้อหนุน จึงต้องมีการกำหนดการกระจายตัวของประชากรผู้สูงอายุในอนาคตรุ่นต่างๆตามขนาดครอบครัว โดยมีข้อสมมติว่าผู้สูงอายุ เหล่านี้มีภาวะ เจริญพันธุ์แบบที่คล้ายกับปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภาวะ เจริญพันธุ์จากระดับสูง ไปสู่ระดับต่ำที่ได้เกิดขึ้นในประเทศไทย ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ภาวะเจริญพันธุ์ของประเทศไทยได้ลดต่ำอย่างมาก

จนใกล้กับระดับการเกิดทดแทนแล้ว และการใช้การวางแผนครอบครัวก็มีการปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย ขณะเดียวกัน ก็มีเหตุผลที่เชื่อได้ว่าภาวะเจริญพันธุ์จะไม่ลดต่ำลงไปกว่าระดับการเกิดทดแทนอย่างน้อยที่สุดก็ในอนาคตอันใกล้นี้ เนื่องจากว่าขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสตรีไทยที่สมรสแล้วได้ลดลงไป เวลาเดียวกับการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ แต่ก็ไม่ปรากฏว่าสัดส่วนที่ไม่ต้องการมีบุตรหรือต้องการมีบุตรเพียงคนเดียวจะเพิ่มขึ้น (Knodel, Chayovan and Frisen, 1988) อาจเป็นไปได้ว่าการที่สตรีไทยไม่นิยมขนาดครอบครัวที่ปรารถนา 1 คน เพราะสตรีไทยมีความปรารถนาอย่างมากที่จะมีบุตรทั้งสองเพศโดยมีเพศละคน (Knodel, Chamratrithirong and Debavalya, 1987) ดังนั้น ขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสตรีไทยที่เพิ่งจะเริ่มตั้งครอบครัวใหม่ จึงสามารถนำมาใช้ เป็นพื้นฐานในการประมาณการกระจายตัวของขนาดครอบครัวในภาวะหลังการลดภาวะเจริญพันธุ์

โครงการสำรวจประชากรและการอนามัย พ.ศ. 2530 (TDHS) ให้ข้อมูลล่าสุดเกี่ยวกับขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสตรีสมรส หากพิจารณาเฉพาะสตรีที่สมรสเป็นครั้งแรกในช่วงระยะ 5 ปีก่อนการสำรวจ ความคิดเห็นเกี่ยวกับขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสตรีที่อยู่ในระยะที่เริ่มตั้งครัวเรือนเหล่านี้อาจใช้เป็นตัวแทนของประชากรได้ แต่โครงการ TDHS ไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสามี อย่างไรก็ตาม หลักฐานจากผลการสำรวจที่ผ่านมา แสดงว่า ขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของสามีและภรรยาแตกต่างกันอย่างมาก (Mason and Taj, 1987) ดังนั้น จึงมีเหตุผลที่จะอนุมานให้ขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของภรรยาเป็นตัวแทนขนาดครอบครัวที่ปรารถนาของคู่สมรส ผลการวิจัยจาก TDHS ชี้ว่าสตรีที่เพิ่งสมรสปรารถนาจะมีบุตรโดยเฉลี่ย 2.3 คน ทั้งนี้โดยถือว่าตัวเลขดังกล่าวนี้เป็นจำนวนบุตรปรารถนาที่รอดชีวิตจากการตาย เพราะโดยทั่วไปเมื่อถูกถามถึงจำนวนบุตรที่ปรารถนาผู้ให้สัมภาษณ์มักคิดในแง่บุตรที่รอดชีวิตมากกว่าบุตรที่เกิดมีชีพ นอกจากนี้ การตายของทารกและเด็กก็ลดลงอย่างมากแล้วและก็มีแนวโน้มที่จะลดลงอีกต่อไปในอนาคต ดังนั้น การตายของทารกและเด็กจะมีบทบาทน้อยลงในการกำหนดขนาดครอบครัวที่ปรารถนา

เพื่อที่จะประมาณการกระจายตัวของประชากรผู้สูงอายุในอนาคตตามจำนวนบุตรมีชีวิตที่ผู้สูงอายุเหล่านี้จะมี เพื่อเป็นผู้ให้การเกื้อหนุน การคำนวณจะเริ่มโดยมีข้อมูลการกระจายตัวของสตรีที่สมรสภายใน 5 ปีก่อนการสำรวจตามขนาดครัวเรือนที่ปรารถนาจากโครงการ TDHS การ

กระจายตัวดังกล่าวต้องมีการปรับ 2 อย่าง อย่างแรกคือ การเผื่อหรือปรับสำหรับผู้สูงอายุใน
อนาคตที่จะอยู่ เป็นโสดจนหมดวัย เจริญพันธุ์และผู้สูงอายุ เหล่านี้จะไม่มียศที่มีชีวิต ทั้งนี้ เนื่องจาก
โครงการสำรวจ TDHS สัมภาษณ์เฉพาะสตรีที่เคยสมรสเท่านั้น ประการที่สอง จะต้องมี การเผื่อ
หรือปรับ เรื่องการมีบุตร เลี้ยงหรือบุตรบุญธรรม เพราะผู้สูงอายุอาจจะได้รับการเกื้อหนุนจากบุตร
เลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมในเวลาเดียวกันที่ได้รับ การเกื้อหนุนจากบุตรที่ตนเอง เป็นผู้ให้กำเนิดด้วย
อันที่จริงแล้ว การรับ เด็กมาเป็นบุตรบุญธรรมอาจเกิดขึ้นจากเหตุผลที่ต้องการมีผู้มาให้การดูแล
เกื้อหนุนในยามสูงอายุ โดยเฉพาะในคู่สมรสที่ไม่มีบุตรของตนเอง (Rubenstein, 1987)
รายละเอียด เกี่ยวกับการแก้ปรับได้นำเสนอไว้ในภาคผนวก

จากการที่ผู้สูงอายุเกือบทุกคนที่ถูกสัมภาษณ์ในโครงการ SECAPT พ.ศ.2529 มีบุตร
เสร็จสิ้นลมบุญแล้วก่อนที่จะถึงช่วงที่ภาวะ เจริญพันธุ์ลดลง การกระจายตัวของผู้สูงอายุตามจำนวน
บุตรที่มีชีวิตจากโครงการดังกล่าวจึงสามารถใช้เป็นตัวแทนของสถานการณ์ก่อนการลดลงของภาวะ
เจริญพันธุ์ได้ อันที่จริงแล้ว มีแนวโน้มว่าผู้สูงอายุนับปัจจุบันมีจำนวนบุตรที่มีชีวิตมากกว่าผู้สูงอายุ
รุ่นก่อนๆ เนื่องจากการตายได้ลดลงในช่วงเวลาที่ผู้สูงอายุเหล่านี้สร้างครอบครัว โดยที่ภาวะ-
เจริญพันธุ์ยังคงอยู่ในระดับที่สูงอยู่ ผู้สูงอายุนับก่อนซึ่งถึงแม้ว่าจะมีจำนวนบุตร เกิดรอดใกล้เคียงกัน
กับผู้สูงอายุในรุ่นปัจจุบัน แต่จำนวนบุตรรอดชีวิตที่ผู้สูงอายุ เหล่านี้มี เมื่อ เข้าสู่วัยสูงอายุอาจเป็น
จำนวนที่น้อยกว่า⁽²⁴⁾ ดังนั้น การใช้การกระจายตัวของขนาดครอบครัวของผู้สูงอายุที่สัมภาษณ์
จากโครงการ SECAPT เป็นตัวแทนของสถานการณ์ก่อนการลดภาวะ เจริญพันธุ์ จึงอาจใช้เป็นค่า
สูงที่สุดของผลกระทบที่ประมาณได้ของการลดภาวะ เจริญพันธุ์ต่อระบบครอบครัวอุปถัมภ์ ถ้าเปรียบเทียบ-
เทียบการกระจายตัวของขนาดครอบครัวของผู้สูงอายุในอนาคตกับของผู้สูงอายุในรุ่นก่อนๆ จะ เห็น
ว่าแตกต่างกันน้อยและผลกระทบที่ประมาณได้ก็จะน้อยลง อย่างไรก็ตาม ในสายตาของผู้กำหนด
นโยบายและนักสังเกตรณการณ์ในปัจจุบันส่วนใหญ่มองใจผลกระทบของการลดภาวะ เจริญพันธุ์ต่อสถาน-
การณ์การ เกื้อหนุนผู้สูงอายุปัจจุบันมากกว่าผู้สูงอายุนับก่อนๆ

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบการกระจายตัวของผู้สูงอายุในปัจจุบันตามจำนวนบุตรที่มี
ชีวิตจากโครงการ SECAPT กับ การกระจายตัวของผู้สูงอายุในอนาคตตามจำนวนบุตรที่มีชีวิตที่ประ-
มาณโดยใช้ข้อมูลโครงการ TDHS ผลจากโครงการ SECAPT แสดงว่า การกระจายตัวของ
จำนวนบุตรที่มีชีวิตของผู้สูงอายุชายและหญิงต่างกันไม่มาก ดังนั้น สำหรับการศึกษาคั้งนี้จึงอาจ

รวมของทั้งสองเพศ การเปรียบเทียบของ 2 เพศอาจทำให้ไม่เห็นชัดว่าการลดภาวะเจริญพันธุ์ มีอิทธิพลต่อจำนวนบุตรที่มีในการให้การ เกื้อหนุนผู้สูงอายุในอนาคตแค่ไหน โดยเฉลี่ยแล้ว ผู้สูงอายุ ไทยในอนาคตจะมีบุตรมีชีวิตมากกว่า 2 คนเพียงเล็กน้อย เปรียบเทียบกับผู้สูงอายุไทยในปัจจุบันซึ่ง มีบุตรมีชีวิตมากกว่า 5 คน ในขณะที่มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุในปัจจุบันมีบุตรมีชีวิตอยู่อย่างน้อย 5 คน แต่คาดว่าผู้สูงอายุในอนาคตเพียงร้อยละ 4 เท่านั้นจะมีบุตรมีชีวิตจำนวนนั้น อันที่จริงแล้ว มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้สูงอายุในอนาคตจะมีบุตรเพียง 2 คน และประมาณสามในสี่จะมี บุตร 2 หรือ 3 คนที่จะให้การ เกื้อหนุนเมื่อวัยสูงอายุ ทั้งๆที่มีความแตกต่างหลายประการดังกล่าว แล้ว ผู้สูงอายุรุ่นปัจจุบันและอนาคตมีความคล้ายคลึงกันในแง่สัดส่วนที่จะมีบุตรน้อยกว่า 2 คนให้ การ เกื้อหนุน สัดส่วนของผู้สูงอายุในอนาคตที่ไม่มีบุตรที่ประมาณได้จะเพิ่มขึ้น เป็นเพียงร้อยละ 6 เท่านั้น ในขณะที่สัดส่วนของผู้สูงอายุที่มีบุตรเพียงคนเดียวค่อนข้างจะคงที่โดยอยู่ระหว่างร้อยละ 8 ถึงร้อยละ 9

การ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในจำนวนบุตรมีชีวิต จะมีผลกระทบเพียงใดต่อปริมาณ การ เกื้อหนุนที่ผู้สูงอายุในอนาคตจะได้รับจากบุตร เพื่อที่จะตอบคำถามดังกล่าวนี้จึงได้ดึงข้อมูลมติ ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนบุตรมีชีวิตและการ เกื้อหนุนที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุตรจะ เหมือนกับ ข้อมูลที่รวบรวมได้จากโครงการ SECAPT และนำสัดส่วนของผู้สูงอายุที่ได้รับการ เกื้อหนุนตาม จำนวนบุตรมีชีวิตดังสถิติที่นำเสนอไว้ในรูปที่ 1 ไปคู่กับการกระจายตัวของผู้สูงอายุในอนาคต จาแนกตามจำนวนบุตรมีชีวิตดังสถิติที่นำเสนอไว้ในตารางที่ 2 ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้สามารถนำไป เปรียบ เทียบกับสัดส่วนของผู้สูงอายุที่ได้รับการ เกื้อหนุนจากบุตรที่พบในโครงการ SECAPT ซึ่งเป็นข้อมูล ปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อที่จะระบุได้ว่าระดับของการให้การ เกื้อหนุนผู้สูงอายุจะ เปลี่ยนแปลงไปมากน้อย เพียงใด (๑๐) ตารางที่ 3 เสนอผลลัพธ์ที่คำนวณได้โดยมีผลที่ได้จากโครงการ SECAPT เป็น ตัวแทนของสถานการณ์ก่อนภาวะ เจริญพันธุ์ลด และสัดส่วนที่ได้รับการ เกื้อหนุนแก่ผู้สูงอายุในอนาคต มีการกระจายตัวตามขนาดครอบครัวที่ประมาณตามที่แสดงไว้ในตารางที่ 2 เป็นตัวแทนของสถาน- การณ์หลังจากภาวะ เจริญพันธุ์ลด

การ เกื้อหนุนที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุตรจะลดลง เพราะการลดลงของภาวะ เจริญพันธุ์ มาก น้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับดัชนีที่ใช้วัดการ เกื้อหนุนที่พิจารณาอย่างมาก จะเห็นว่าสัดส่วนของผู้สูงอายุ ที่คาดว่าจะอยู่ร่วมกับบุตรลดลงปานกลางโดยลดจากร้อยละ 77 เป็นร้อยละ 68 แต่สัดส่วนของ

ผู้สูงอายุที่จะอยู่ร่วมกับบุตรหรือที่จะติดต่อกับบุตรทุกวันยิ่งลดลงน้อยกว่า คือ ลดลงจากร้อยละ 88 เป็นร้อยละ 80 ดังนั้น การพบว่าผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธุ์ทั้งในตัวของมันเองและต่อการกระจายตัวของขนาดครอบครัวของผู้สูงอายุมีค่อนข้างน้อยจึงอาจเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดของผู้สูงอายุไทย เหตุผลสำคัญที่อยู่เบื้องหลังข้อเท็จจริงนี้ก็คือ กลุ่มผู้สูงอายุในอนาคตส่วนใหญ่ก็ยังคงมีบุตรอย่างน้อย 2 คน และสัดส่วนของการอยู่ร่วมกับบุตรก็จะลดลงเล็กน้อยในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีบุตร 2 คน เมื่อเปรียบเทียบกับผู้สูงอายุที่มีครอบครัวขนาดใหญ่กว่า 2 คน อย่างไรก็ตาม จำนวนบุตรที่อยู่ร่วมกับผู้สูงอายุโดยเฉลี่ยจะลดลงมากกว่าร้อยละที่ผู้สูงอายุอยู่กับบุตรอย่างมาก แม้การลดในจำนวนบุตรที่อยู่กับผู้สูงอายุโดยเฉลี่ยจะลดมากกว่าร้อยละที่อยู่ร่วมกับบุตร แต่ร้อยละ 33 ของการลดในจำนวนบุตรที่อยู่ร่วมกับผู้สูงอายุโดยเฉลี่ยยังน้อยกว่าเกิดร้อยละ 60 ของการลดในจำนวนบุตรมีชีวิตโดยรวม ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงประเพณีครอบครัวแบบย่อย (stem family) ในสังคมไทยซึ่งจะมีบุตรที่สมรสแล้วเพียงคนเดียวที่อาศัยอยู่ร่วมกับบิดามารดา

การลดขนาดครอบครัวมีผลกระทบต่อความมากน้อยที่ผู้สูงอายุจะได้รับการเกื้อหนุนจากบุตรที่อยู่ที่ยืน การลดในสัดส่วนของผู้สูงอายุที่จะได้รับการเกื้อหนุนในรูปของอาหารและ/หรือเสื้อผ้าหรือในรูปของเงินยังลดน้อยกว่าการลดในจำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันซึ่งจะเป็นผู้ให้การเกื้อหนุนแต่ละแบบเหล่านี้อย่างมาก ดังนั้น ผลกระทบที่มีมากที่สุดต่อดัชนีต่างๆของการเกื้อหนุนคือจำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันกับบิดามารดา ซึ่งจะเป็นผู้ให้อาหาร เสื้อผ้าหรือเงิน (ดูตารางที่ 3) ทั้งการให้อาหารและหรือเสื้อผ้ากับการให้เงิน จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่ให้การเกื้อหนุนลดลงมากกว่าครึ่งหนึ่ง และเท่ากับสัดส่วนที่ลดในจำนวนบุตรที่มีชีวิตทั้งหมดโดยประมาณ

เป็นที่น่าสังเกตว่า ปริมาณรวมของการเกื้อหนุนด้านวัตถุจากบุตรที่อยู่ที่ยืนไม่จำเป็นต้องลดลงในสัดส่วนเดียวกันกับจำนวนบุตรที่ให้การเกื้อหนุนแบบนี้ บุตรที่ไม่ได้อยู่กับบิดามารดาอาจจะปรับปริมาณการเกื้อหนุนด้านวัตถุที่ให้ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม เพื่อให้สอดคล้องกับจำนวนที่น้องที่ให้การเกื้อหนุนแบบเดียวกัน ซึ่งทำให้ปริมาณการเกื้อหนุนที่ให้โดยบุตรคนใดคนหนึ่ง กับจำนวนที่น้องที่ให้การเกื้อหนุนแบบเดียวกันมีความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิภาคกัน ยิ่งไปกว่านั้น การลดภาวะเจริญพันธุ์อาจทำให้ปริมาณการเกื้อหนุนด้านวัตถุที่ให้โดยบุตรอยู่ที่ยืนเพิ่มสูงขึ้น ถ้าสภาพทางเศรษฐกิจของบุตรได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ยืน เนื่องจากการมีจำนวนที่น้อยลงลง เช่น มีหลักฐานแสดงให้เห็นได้ว่า การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์และขนาดครอบครัวจะนำไปสู่

ระดับการศึกษาที่เพิ่มขึ้นของบุตรแต่ละคน (Knodel, Havanon and Sittitrai, 1990; Knodel and Wongsith, 1991)

ถึงแม้ผลการวิจัยที่เสนอนี้ในตารางที่ 3 จะให้ข้อคิดเห็นบางอย่าง แต่ผลที่ได้ก็ยังคงขาดคุณสมบัติสำคัญเพิ่มเติมอีกอย่างน้อยหนึ่งอย่าง กล่าวคือ ผลการวิจัยนี้ไม่ได้นำผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธุ์ที่มีต่อขนาดจำนวนพี่น้องของคู่สมรสของบุตรของผู้สูงอายุแต่ละคนมาประกอบการศึกษา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ โดยข้อเท็จจริงแล้วการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ได้ส่งผลให้คู่สมรสของบุตรที่โต เป็นผู้ใหญ่ของผู้สูงอายุ เป็นผู้ที่มีมาจากครอบครัวที่มีจำนวนพี่น้องน้อยเช่นเดียวกัน จากการศึกษาที่ผู้สูงอายุในปัจจุบันส่วนใหญ่มีบุตรที่มีชีวิตมากกว่า 2 หรือ 3 คน บุตรของผู้สูงอายุที่มีบุตรเพียง 2 หรือ 3 คน ซึ่งเป็นกลุ่มน้อยมีแนวโน้มจะมีคู่สมรสที่มีพี่น้องหลายคนในสัดส่วนที่สูง อย่างไรก็ตาม ในอนาคตบุตรของผู้สูงอายุที่มีบุตรมีชีวิตเพียง 2 หรือ 3 คน มีแนวโน้มที่จะมีคู่สมรสที่บิดามารดาของคู่สมรสมีบุตรเพียง 2 หรือ 3 คน เช่นกันมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีประเพณีที่นิยมให้บุตรที่สมรสแล้วต้องอาศัยอยู่ร่วมกับบิดามารดาของทั้ง 2 ฝ่าย ผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นก็คือ การอาศัยอยู่ร่วมกันระหว่างบุตรและผู้สูงอายุจะยิ่งลดลงมากกว่าที่ได้ประมาณไว้ในตารางข้างต้น⁽¹⁶⁾ แต่เนื่องจากประเพณีของไทยที่เป็นอยู่ คือ ในที่สุดแล้วบิดามารดามักจะอาศัยอยู่ร่วมกับบุตรที่สมรสแล้วเพียงหนึ่งคน ดังนั้นผลกระทบเพิ่มเติมของการลดภาวะเจริญพันธุ์ต่อการอยู่ด้วยกันระหว่างบิดามารดากับบุตรจึงอาจจะมีไม่มากนัก ยิ่งไปกว่านั้นคนหนุ่มสาวอาจนำเรื่องการอยู่ร่วมกับบิดามารดาเป็น เครื่องประกอบในการตัดสินใจเลือกคู่ครอง ซึ่งยังทำให้อิทธิพลของการลดภาวะเจริญพันธุ์ต่อการอยู่ร่วมกันอาจมีน้อยลง เช่น ผู้ที่มีมาจากครอบครัวที่มีพี่น้องน้อยคน อาจจะมีสมรสกับผู้ที่มาจากครอบครัวที่มีพี่น้องจำนวนมากในสัดส่วนที่สูง

ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธุ์ต่อระบบครอบครัวอุปถัมภ์ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงในการคำนวณก็คือ ข้อเท็จจริงที่ว่าผู้สูงอายุที่มีบุตรจำนวนมากมีทางเลือกที่จะอยู่กับบุตรคนหนึ่งคนใดมากกว่าผู้สูงอายุที่มีบุตรจำนวนน้อย ด้วยเหตุผลที่ว่าบิดามารดาอาจจะมีสัมพันธภาพที่ดีกับบุตรคนหนึ่งมากกว่าบุตรอีกคนหนึ่ง การลดภาวะเจริญพันธุ์ทำให้ข้อจำกัดของทางเลือกที่จะอยู่กับบุตรคนหนึ่งคนใดมีเพิ่มมากขึ้นอันอาจนำไปสู่ความไม่พึงพอใจในสภาพการอยู่อาศัยในหมู่ผู้สูงอายุได้

โครงการ SECAPT ให้ข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับปัญหาการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ ถึงแม้ว่าจะไม่มีการถามคำถามโดยตรงเกี่ยวกับความพึงพอใจในสภาพที่อยู่อาศัย แต่ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับบุตรจะถูกถามว่ามีปัญหาในการอาศัยอยู่กับบุตรหรือไม่ นอกจากนี้ โครงการวิจัยนี้ยังมีคำถามต่างๆ เกี่ยวกับปัญหาเฉพาะของผู้สูงอายุซึ่งสามารถนำมาใช้ เป็นพื้นฐานบางอย่างในการประเมินความพึงพอใจทั่วไป เกี่ยวกับการอาศัยอยู่ร่วมกับบุตรของผู้สูงอายุ ข้อมูลที่น่าสนใจเป็นพิเศษก็คือคำถามต่างๆ ที่ถามผู้สูงอายุถึงความมากน้อยของปัญหาที่ประสบในเรื่องความเพียงพอของรายได้ในการเลี้ยงชีพ สภาพที่อยู่อาศัยไม่ดี รู้สึกไม่มีเพื่อนหรือรู้สึกว่าเป็นที่ต้องการของใคร เป็นที่เข้าใจได้ว่า ผู้สูงอายุที่มีทางเลือกว่าจะอาศัยอยู่กับบุตรคนใดมากกว่าอาจสามารถลดความรุนแรงของปัญหาต่างๆ เหล่านี้โดยการเลือกไปอยู่กับบุตรที่ตนเห็นว่าเหมาะสมที่สุด ในขณะที่ผู้สูงอายุที่มีบุตรจำนวนน้อยกว่าจะไม่สามารถเลือกได้เท่า และมีผลให้ได้รับความทุกข์จากปัญหาต่างๆ เหล่านี้มากกว่า

ตารางที่ 4 แสดงร้อยละของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับบุตรที่รายงานว่าประสบปัญหาต่างๆ ในการอยู่ร่วมกับบุตร และระดับของปัญหาแต่ละปัญหาที่ประสบของผู้สูงอายุจำแนกตามจำนวนบุตรที่มีชีวิต ความมากน้อยของปัญหาที่ผู้สูงอายุประสบวัดโดยใช้คะแนนเฉลี่ยของความหนักเบาของปัญหา (mean severity score) จากคำตอบของผู้สูงอายุว่าปัญหาแต่ละเรื่อง เป็นปัญหาต่อตนหรือไม่ และถ้าเป็นจะถามต่อว่าแต่ละเรื่อง เป็นปัญหามาก เป็นบ้างหรือไม่ เป็นปัญหาเลย โดยรวมแล้ว ผลการศึกษาแสดงว่าไม่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกันระหว่างจำนวนบุตรที่มีชีวิตและร้อยละของผู้สูงอายุที่รายงานว่าตนมีปัญหาในการอาศัยอยู่กับบุตรหรือความมากน้อยของปัญหาแต่ละปัญหาที่ประสบ ดังนั้นในกลุ่มผู้สูงอายุที่อยู่กับบุตร ผู้สูงอายุที่มีบุตรเพียงคนเดียวหรือมีบุตร 2 หรือ 3 คน ไม่ได้มีปัญหาต่างมากกว่าผู้สูงอายุที่มีบุตรจำนวนมากกว่า จากผลการศึกษาข้างต้นนี้อาจกล่าวได้ว่าการมีโอกาสเลือกที่จะอยู่กับบุตรคนใดได้มากกว่าดูเหมือนว่าจะมีผลกระทบค่อนข้างน้อยต่อระดับของความพึงพอใจในเรื่องต่างๆ ของผู้สูงอายุ ผลการศึกษานี้ชี้ว่า การลดภาวะเจริญพันธุ์ในตัวของมันเอง ดูเหมือนจะไม่มีผลกระทบทางลบต่อความพึงพอใจในการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุในอนาคต

ผลการศึกษาจากข้อมูลเชิงคุณภาพ

ในการสนทนากลุ่มของกลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มคนหนุ่มสาวที่มีบิดามารดาสูงอายุตั้งได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ผู้ร่วมสนทนากลุ่มจะถูกถามคำถามตรงๆว่า คิดว่าระบบครอบครัวอุปถัมภ์ของผู้สูงอายุจะถูกบั่นทอนลง เพราะภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดลง อันส่งผลให้ขนาดครอบครัวในอนาคต เล็กลงหรือไม่ คำตอบที่ได้มีต่างกันไป และมีบางรายที่เห็นพ้องต้องกันว่า การมีบุตรจำนวนมากเป็นประโยชน์เมื่อบิดามารดาเข้าสู่วัยสูงอายุ ในการแสดงความคิดเห็นดังกล่าว ผู้สนทนา มองระบบการเกื้อหนุนที่สนทนากันอย่างกว้างๆ โดยไม่ได้หมายถึงการอยู่ร่วมกันเป็นการเฉพาะหรือการอยู่อาศัยโดยทั่วไป นอกจากนี้ข้อ เสนอแนะต่างๆที่สนทนากันระบุว่า คู่สมรสในปัจจุบันไม่สามารถที่จะเลี้ยงดูครอบครัวขนาดใหญ่ได้ และจำเป็นต้องยอมแลกระหว่างการต้องเลี้ยงดูครอบครัวขนาดใหญ่ กับระดับของการเกื้อหนุนที่สูงที่สุดที่จะได้รับ เมื่อเข้าวัยสูงอายุ อย่างไรก็ตามก็มีความเห็นในกลุ่มผู้สนทนาว่า การมีบุตรจำนวนมากเป็นการเพิ่มโอกาสที่จะมีบุตรให้พึ่งพาได้อย่างน้อยหนึ่งคน และทำให้บิดามารดามีโอกาสมากขึ้นในการที่จะเลือกว่าตนจะอยู่ร่วมกับบุตรคนใด ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้บุตรแต่ละคนได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการให้การเกื้อหนุนบิดามารดาที่สูงอายุ

นายทองดี : ไม่มีใครดูแล มีลูกน้อยลง หากคนดูแลยาก

(คนหนุ่มสาว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูง)

นางหลุย : ลูกน้อยไม่ดี ไม่ได้ดูแลพ่อแม่ถ้ามีลูกน้อย ถ้ามีหลายคน คนนั้นคนนี้ก็มา จะได้รับความอบอุ่นมากกว่า

(ผู้สูงอายุ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ)

นางชื่น : มีหลายคนดี มีคนเดียวดีไม่ดีก็ต้องเลี้ยง เขาดีไม่ดีก็ต้องอยู่กับ เขานั้นแหละ

นางเต็ม : ใช่ แต่เวลาลูกเล็ก มันน้อยคนดี (หัวเราะ) พอโตแล้วมากคนดี

(ผู้สูงอายุ ในกรุงเทพมหานครที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมปานกลาง)

ความคิดเห็นที่ผู้ร่วมสนทนากลุ่มให้กันมากก็คือ ขนาดของครอบครัวไม่ได้เป็นตัวกำหนด
สำคัญของารดูแลและเกื้อหนุนที่ผู้สูงอายุได้รับ ดังนั้นการที่คนหนุ่มสาวในวัยเจริญพันธุ์ปัจจุบัน
มีขนาดครอบครัวเล็กลง จึงไม่ได้เป็นการคุกคามต่อระบบครอบครัวอุปถัมภ์ แนวทัศน์ที่เด่นชัดที่
ได้จากผู้ร่วมสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ก็คือ การมีครอบครัวขนาดเล็กโดยตัวของมันเองแล้วไม่ได้เป็นภัย
อย่างร้ายแรงหรือมีผลเสียต่อการเกื้อหนุน ซึ่งรวมถึงการอยู่ร่วมกับบุตรของผู้สูงอายุด้วย ทักษะ
ดังกล่าวนี้พบในทุกกลุ่มของผู้ร่วมสนทนา ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสนทนาของผู้สูงอายุหรือของคนหนุ่มสาว
กลุ่มที่มีสถานภาพทาง เศรษฐกิจและสังคมสูงหรือต่ำ หรือกลุ่มสนทนาใน เขตชนบทหรือ เขต เมือง
(กรุงเทพมหานคร)

ลักษณะสำคัญของครัวเรือนแบบข่อย (stem family household) ซึ่งมีบุตรเพียง
คนเดียวที่เป็นตัวหลักในการให้การเกื้อหนุนแก่บิดามารดาที่สูงอายุนี้ นับว่ามีอิทธิพลต่อความคิดเห็น
เกี่ยวกับผลสืบเนื่องของการมีบุตรจำนวนน้อยลงของผู้ร่วมสนทนากลุ่มหลายท่าน จะเห็นว่า ผู้เข้า
ร่วมสนทนากลุ่มหลายท่านระบุว่าจำนวนบุตรไม่มีความสำคัญต่อการเกื้อหนุนผู้สูงอายุ ทั้งนี้เพราะ
ถึงแม้จะมีบุตรหลายคนในที่สุดแล้วจะมีบุตรเพียงคนเดียวเท่านั้นที่ให้การดูแลบิดามารดาสูงอายุ

นางไข : ดูแลเพียงคนเดียวก็ดีเหมือนกัน เหมือนหลายคน

พิธีกร : ขึ้นกับจำนวนลูกไหม

นางไข : ไม่ขึ้นกับจำนวนลูก จะดีก็ดี ถ้าหลายคนก็ไม่ได้มาดูแลเราทุกเวลาหรอก
เพียงคนเดียวดูแลพ่อแม่อยู่ไม่ไปไหนก็ดีแล้ว

(ผู้สูงอายุ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจและสังคมสูง)

นายไพฑูรย์ : ลูกมาก ลูกน้อย ก็จะมีคนหนึ่ง (ผู้หนึ่ง) มาดูแล... แม้จะมีลูกสองคน
ก็ต้องมีคนหนึ่งอยู่กับพ่อแม่ อีกคนหนึ่งแยกบ้านออกไป (ผู้หนึ่งอยู่ ผู้หนึ่งออก)

(คนหนุ่มสาว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจและสังคมสูง)

นางบุญศรี : แต่ถ้าลูกน้อยๆ อีกล่ะ

นายสนอง : ลูกน้อยๆ ก็ต้องมีสักคน ใครจะเลี้ยงจะตั้งเหมือนหมาข้างถนนได้ยังไง

(หัวเราะ)

(คนหนุ่มสาว ภาคใต้ที่มีฐานะทาง เศรษฐกิจและสังคมสูง)

อาจเป็นไปได้ว่าการที่ผู้ร่วมสนทนา เชื่อว่าการมีบุตรน้อยไม่จำเป็น เสมอไปที่จะก่อให้เกิดผลเสียต่อการให้การดูแลและ เกื้อหนุนยามสูงอายุนั้น อาจเป็นเพราะผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มมีความเชื่อตรงกันว่า การจะมีบุตรดูแลบิดามารดายามสูงอายุหรือไม่นั้น คุณลักษณะและพฤติกรรมของบุตร เป็นเรื่องสำคัญมากกว่าจำนวนบุตรที่มี ที่น่าสนใจก็คือ ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มหลายท่านที่แสดงทัศนะดังกล่าวไม่มีทีท่าจะรู้สึกว่าการมีบุตรหลายคน เป็นการเพิ่มโอกาสที่จะมีบุตรหนึ่งคน หรือมากกว่าในการให้การ เกื้อหนุนผู้สูงอายุ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็น เพราะความเชื่อมั่นว่าการมีบุตรจำนวนน้อย ทำให้การเลี้ยงดูบุตรทำได้ดีกว่าการมีจำนวนบุตรมาก และการมีบุตรจำนวนน้อยทำให้บิดามารดามีโอกาสที่จะปลูกฝังความรู้สึกดีต่อผู้ดูแลให้กับบุตร ซึ่งจะนำไปสู่การให้การ เกื้อหนุนบิดามารดาต่อไปในวัยสูงอายุได้ดีกว่าการมีบุตรจำนวนมาก

พิธีกร : แล้วจริงๆ คิดว่ามีลูกหลายคนกับมีลูกไม่กี่คน เกี่ยวกับการที่เขามาเลี้ยงดูตอนเฒ่าตอนแก่ พี่คิดว่าเกี่ยวกับหรือเปล่าครับ

นายบุญทา + นางบุญถม + นางละไม : ไม่เกี่ยว

นายบุญทา : ของแบบนี้ไม่แน่ บางคนลูกมาก ไม่มีใครดูแลพ่อแม่สักคน มีลูกคนสองคนยังดูแล

(คนหนุ่มสาว ภาคเหนือที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูง)

นางชิ้น : ฉันว่าน้อยมากไม่สำคัญ ถ้าลูกเขาดี เขาก็ต้องเลี้ยงพ่อแม่เนาะ น้อยคนเขาก็ต้องเลี้ยงพ่อแม่เขา

(ผู้สูงอายุ ในกรุงเทพมหานครมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมปานกลาง)

นายวิจิตร : ลูกเขาดีจ้ะ คนเดียวก็พอ

นายอรุณ : เออ! คนเดียวก็พอ

นายวิจิตร : ลูกไม่ดี เป็น 10 ก็ไม่ดี

(ผู้สูงอายุ ในกรุงเทพมหานคร เขตชุมชนแออัด)

ในการสนทนากลุ่มมีการกล่าวถึงผลดีต่างๆ ที่บิดามารดาจะได้รับยามสูงอายุจากการมีบุตรจำนวนน้อย เช่น การมีบุตรจำนวนน้อยลงทำให้สามารถเพิ่มการลงทุนด้านการศึกษาแก่บุตร อันเป็นการเพิ่มความสามารถของบุตรในการเกื้อหนุนบิดามารดา ยิ่งกว่านั้นบิดามารดาที่มีบุตรจำนวนน้อยยังอยู่ในฐานะจะมีเงินออมไว้ใช้ในยามชราได้มากกว่าผู้ที่มีบุตรจำนวนมาก ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มหลายคนได้แสดงความเห็นซึ่งสะท้อนว่าถ้ามีบุตรจำนวนน้อย ความรับผิดชอบที่บุตรมีต่อบิดามารดาจะกำหนดได้ชัดเจนขึ้น การมีบุตรจำนวนมากทำให้การที่บุตรจะผลัดภาระความรับผิดชอบที่ตนมีต่อบิดามารดาจะระหว่างกันทำได้ง่ายขึ้น ซึ่งเป็นการเสี่ยงต่อการที่จะไม่มีใครรับผิดชอบเกื้อหนุนบิดามารดาในที่สุด

พิธีกร : แล้วสมัยนี้ลูกน้อยลง พ่อพ่อแม่แก่ตัวไปจะมีคนเลี้ยงหรือ สมมติลูก 2 คน

นางเลื่อม : มีซิกี้ เขาทำงานนี้ ก็เก็บเงินได้เพิ่ม พ่อแม่เขาทำงาน เขาก็ส่งลูก

เรียนสูง... เขาส่งเรียน เงินเขาก็สะสม เขาทำงานนี้ พ่อแม่ตัว
ขึ้นมาลูก เขาก็เลี้ยง

นายเปล่ง : ลูกเขาไม่ลืมหรือครับ

นายหล่อ : แล้วมีลูก 2-3 คน พ่อแม่เขาส่งไหว ถ้ามีหลายๆ เขาส่งไม่ไหว

(ผู้สูงอายุ ภาคกลางที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมปะปนกันหลายระดับ)

นายปุย : ลูกที่ติดคนเดียวก็เลี้ยงพ่อแม่ได้

นางทุเรียน : มากคนบางทีก็เลี้ยงพ่อแม่ไม่ได้

นายปุยและนางไข่ : หลายคนก็เกี่ยงกัน

นางทุเรียน : มีบ้างก๊บบ้าง ที่บ้านข้ายังมีเลย 8 คน มีงก็เกี่ยง กูก็เกี่ยง

(ผู้สูงอายุ ภาคกลางที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ)

สรุป

ในประเทศไทยปัจจุบัน ระบบครอบครัวอุปถัมภ์ เกื้อหนุนแก่ผู้สูงอายุนับว่ายังคงแพร่หลายอยู่ และระบบดังกล่าวนี้ เน้นว่าภาระการดูแลและให้ความช่วยเหลือด้านวัตถุแก่บิดามารดาสูงอายุ เป็นความรับผิดชอบของบุตรที่โตแล้ว การอาศัยอยู่กับบุตรอย่างน้อย 1 คน นับเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดของระบบ เกื้อหนุนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะ เมื่อบิดามารดาที่สูงอายุและบุตรอาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันแล้วมีกรรมกรทำให้การ เกื้อหนุนทุกด้าน เข้าไว้ด้วยกัน อย่างไรก็ตาม บุตรที่ไม่ได้อยู่กับผู้สูงอายุ ก็ได้รับการคาดหวังว่าควรให้ความช่วยเหลือด้านวัตถุในรูปของการให้เงิน อาหารและสิ่งของอื่น รวมทั้งให้การดูแล เกื้อหนุน เรื่องอื่นที่ไม่ใช่วัตถุแก่บิดามารดาสูงอายุด้วยเช่นกัน

ลักษณะของระบบครอบครัวอุปถัมภ์ได้รับการมองเห็นทางบวกจากตัวของผู้สูงอายุเอง และจากรัฐบาล เพราะถ้ารัฐต้องเพิ่มการให้สวัสดิการแก่ผู้สูงอายุจากระดับค่าที่ให้อยู่ในปัจจุบันแล้ว จะเป็นการเพิ่มความตึงเครียดหรือจำกัดต่อทรัพยากรต่างๆที่รัฐมีอยู่ นักวางแผนทางเศรษฐกิจและสังคม จึงมองความเสื่อมสลายของระบบครอบครัวอุปถัมภ์แก่ผู้สูงอายุในอนาคตด้วยความห่วงใย อันที่จริงผู้วางแผนนโยบายทั้งหลายในประเทศไทยกำลังพัฒนาอื่นนาซึ่งมีบุตร เป็นหลักในการเกื้อหนุนบิดามารดาสูงอายุก็มีความรู้สึกห่วงใย เช่น เดียวกันนี้ ในบรรดาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและในโลกที่สามโดยทั่วไป การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์อาจถูกมองว่าเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบโดยตรงที่สุดต่อการลดระดับการ เกื้อหนุนที่ผู้สูงอายุนับต่างๆ ในอนาคตจะได้รับจากครอบครัวของตน

ผลการวิเคราะห์นี้ชี้แนะว่าในกรณีของประเทศไทย ผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธุ์ (โดยตัวของมันเอง) ต่อระบบการ เกื้อหนุนในรูปของการอยู่ด้วยกันนั้นอาจมีค่อนข้างน้อย ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเปลี่ยนจากสถานการณ์ที่ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่มีบุตรอย่างน้อย 5 คน มาเป็นมีบุตรเพียง 2 หรือ 3 คน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ก็มีผลกระทบไม่มากนักต่อการลดลงของสัดส่วนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่กับบุตรที่โตแล้ว ทั้งนี้ เป็นเพราะถึงแม้ภาวะเจริญพันธุ์จะลดลงอย่างมากก็ตาม สัดส่วนของผู้สูงอายุที่มีแนวโน้มว่าจะไม่มีบุตรหรือมีบุตรเพียงคนเดียวก็ยังคงอยู่ในระดับที่ต่ำ และผู้สูงอายุที่มีบุตรอย่างน้อย 2 คนก็ยังคงมีแนวโน้มที่จะอยู่กับบุตรเพียงคนเดียว อย่างน้อยลักษณะดังกล่าวนี้ก็ เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่

ในสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมปัจจุบัน การลดลงของจำนวนบุตรเฉลี่ยที่อยู่กับผู้สูงอายุในครัวเรือนของผู้สูงอายุจะปรากฏชัดเจนขึ้น แต่ความสำคัญอาจมีน้อยในแง่ประเพณีไทยที่นิยมโครงสร้างครัวเรือนแบบย่อย (stem family) ซึ่งมีบุตรที่สมรสแล้วเพียงคนเดียวที่ยังคงอาศัยและให้การดูแลบิดามารดาในที่สุด ยิ่งไปกว่านั้น การลดลงในจำนวนบุตรที่อยู่ร่วมกับบิดามารดามักเป็นการลดในบุตรที่อายุน้อย (ซึ่งเป็นบุตรที่เกิดเมื่อบิดามารดามีอายุใกล้ที่จะสิ้นสุดวัยเจริญพันธุ์) ในสัดส่วนที่สูง ซึ่งบุตรเหล่านี้อาจเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาศักดิ์สิทธิ์มากกว่าที่จะเป็นที่พึ่งของบิดามารดา

การลดภาวะเจริญพันธุ์มีศักยภาพในการส่งผลกระทบต่ออย่างสำคัญต่อการเกื้อหนุนด้านวัตถุแก่ผู้สูงอายุจากบุตรที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันมากกว่า เป็นที่คาดว่า การลดลงของขนาดครอบครัวจะทำให้จำนวนบุตรที่จะให้เงิน อาหารและหรือเสื้อผ้าแก่บิดามารดาลดลงอย่างมาก จากการแปลความว่าการลดขนาดครอบครัวจะทำให้มีบุตรอยู่ที่อื่นที่จะให้การเกื้อหนุนด้านวัตถุน้อยลง หมายถึงว่าภาระการเกื้อหนุนของบุตรที่อยู่ด้วยกันจะเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าการลดปริมาณการเกื้อหนุนด้านวัตถุจากบุตรที่ไม่ได้อยู่กับผู้สูงอายุ อาจจะลดลงในสัดส่วนที่น้อยกว่าการลดของจำนวนบุตรที่ให้การเกื้อหนุนด้วยเหตุผลอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรก มีหลักฐานมากมายที่แสดงว่า การลดลงของขนาดครอบครัวอันเนื่องจากการลดภาวะเจริญพันธุ์จะมีผลเสียอันโดยตรงในการเพิ่มความสามารถของบิดามารดาที่จะลงทุนในบุตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้บุตรได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ถ้าการได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นจะเป็นการเพิ่มโอกาสในการหารายได้เพื่อการเลี้ยงชีพของบุตรแล้ว บุตรเหล่านั้นอาจจะอยู่ในฐานะที่จะให้การเกื้อหนุนด้านวัตถุแก่ครัวเรือนของบิดามารดาได้ดีขึ้น ประการที่สอง ความสนใจในความรับผิดชอบที่จะให้การเกื้อหนุนด้านวัตถุ ตลอดจนปริมาณการเกื้อหนุนที่รู้สึกว่าจะเหมาะสมจะให้อาจจะเป็นปฏิภาคกับจำนวนพี่น้องที่มีในการให้การเกื้อหนุนดังกล่าว (17)

ผลกระทบของการลดภาวะเจริญพันธุ์ต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างบิดามารดาสูงอายุและบุตรในกรณีของประเทศไทยนั้นว่ามีน้อย เพราะผลกระทบดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับความยืดหยุ่นของคนไทยเกี่ยวกับเพศของบุตรที่จะอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพศของบุตรที่อยู่ร่วมกับบิดามารดาสูงอายุ เมื่อบุตรคนอื่นได้ย้ายออกไปจากครัวเรือนของบิดามารดา โดยข้อเท็จจริงแล้วคนไทยภาคต่างๆ มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนเกี่ยวกับเพศของบุตรที่จะอาศัยอยู่ร่วมกับบิดามารดาเป็นการถาวร ผลการศึกษาทั้งทางด้านมานุษยวิทยาและการสำรวจแสดงให้เห็นว่า คน

เชื้อสายไทยส่วนใหญ่นิยมที่จะอาศัยอยู่กับบุตรสาว และความนิยมดังกล่าวนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน (Tuchrello, 1989; Cowgill, 1972; Keyes, 1987; and Limanonda, 1989) อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสังเกตในกรณีของประเทศไทยก็คือ ถึงแม้การเลือกที่จะอยู่กับบุตรสาวค่อนข้างจะเป็นที่นิยมกันมากที่สุด แต่ก็มีที่ยึดหยุ่นมากที่สุดที่จะยอมให้แต่ละครอบครัวปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์เฉพาะของตนเองได้ ดังนั้นแม้แต่ในภาคเหนือตอนบนและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้สูงอายุที่มีแต่บุตรชายมักจะอยู่ร่วมกับบุตรชายพอกับผู้สูงอายุที่มีแต่บุตรสาว (18) ถ้าหากในสังคมไทยไม่มีความไม่ยึดหยุ่นเกี่ยวกับความนิยมที่จะอาศัยอยู่กับบุตรสาว (หรือบุตรชาย) แล้ว ผลกระทบของการลดขนาดครอบครัวต่อการอาศัยร่วมกันจะรุนแรงกว่าที่เป็นอยู่เป็นอย่างมาก

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของผลกระทบของปัจจัยการลดภาวะเจริญพันธุ์ปัจจัยเดียวต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในระบบครอบครัวอุปถัมภ์กับผู้สูงอายุ ดังนั้น การศึกษานี้จึงมิได้มีเป้าหมายอย่างเปิดเผยว่าเป็นการประเมินโดยรวมถึงระบบครอบครัวอุปถัมภ์ในขนาดของผู้สูงอายุไทย ผู้วิจัยตระหนักว่าการลดภาวะเจริญพันธุ์ เป็นเพียงลักษณะหนึ่งของขบวนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศโลกที่สาม และมีเหตุผลที่ดีพอที่จะคาดหมายได้ว่า ผลกระทบสุทธิของกระบวนการดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและอาจจะลดการเกื้อหนุนโดยครอบครัวแก่ผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษานี้ก็น่าสนใจมาก เพราะมีข้อสมมติกันว่า การลดจำนวนบุตรเป็นแรงผลักดันเบื้องต้นทำให้เกิดความเสื่อมถอยของระบบครอบครัวอุปถัมภ์ ยิ่งกว่านั้น ถ้าเปรียบเทียบพลังอำนาจสังคมที่น่าจะมีผลต่อระบบครอบครัวอุปถัมภ์แล้ว การเปลี่ยนแปลงในจำนวนบุตรซึ่งเป็นลักษณะเด่นของผู้สูงอายุในขนาดจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างค่อนข้างแน่นอนมากกว่า อย่างน้อยในกรณีของประเทศไทย เพราะแนวโน้มจำนวนบุตรที่มีในขนาดขึ้นอยู่กับแนวโน้มการลดภาวะเจริญพันธุ์ ที่ได้เกิดขึ้นมาแล้ว ดังนั้น ผลการวิจัยนี้จึงแสดงอย่างชัดเจนว่า การอาศัยอยู่ร่วมกันซึ่งเป็นลักษณะเด่นของระบบการเกื้อหนุนในประเทศไทยมีแนวโน้มจะลดลงเนื่องมาจากการลดขนาดครอบครัวเพียงเล็กน้อยเท่านั้น นับเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมาก

ผลกระทบที่สำคัญที่สุดของการลดภาวะ เจริญพันธุ์ในสายตาของผู้วางนโยบายอาจจะเป็นว่า ผลในทางลบของการลดภาวะ เจริญพันธุ์ต่อครอบครัวอุปถัมภ์แก่ผู้สูงอายุในสังคมอื่น ๆ มีลักษณะคล้ายกับประเทศไทยไม่จำเป็นจะต้อง เป็น เรื่องที่ห่วงใยกันมากอย่างที่ เคยคิด เมื่อได้พิจารณาซึ่งนำหนักถึงผลดีผล เสียของนโยบายที่จะลดภาวะ เจริญพันธุ์แล้ว ในสังคมที่ครอบครัวแบบรวม (joint family) มีบทบาทสำคัญต่อความเป็นอยู่ที่ดีของผู้สูงอายุ หรือในสังคมที่คู่สมรสส่วนใหญ่มีบุตรคนเดียว หรือในสังคมที่มีความเข้มงวดและไม่ยืดหยุ่น เกี่ยวกับความนิยมในเพศของบุตรที่อยู่ด้วยกันแล้ว ผลกระทบของการลดภาวะ เจริญพันธุ์ต่อระบบครอบครัวอุปถัมภ์ผู้สูงอายุจะมีค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วการศึกษาระณีตัวอย่างประเทศไทยให้ข้อชี้แนะบางอย่าง

ภาคผนวก : การประมาณการกระจายตัวของผู้สูงอายุในอนาคตตามจำนวนบุตรที่มีชีวิต

การประมาณการกระจายตัวของผู้สูงอายุในอนาคตตามจำนวนบุตรที่ผู้สูงอายุน่าจะมีไว้เพื่อ เป็นผู้ให้การ เกื้อหนุนยามสูงอายุ จะ เริ่มด้วยมีข้อมูลของการกระจายตัวของขนาดครอบครัวที่ปรารถนาซึ่งรายงานโดยสตรีที่สมรสในช่วงเวลา 5 ปีก่อนการสำรวจจากโครงการสำรวจประชากรและการอนามัย (TDHS) (19) อย่างไรก็ตาม ต้องมีการแก้ไขปรับในเรื่องการอยู่เป็นโสดของผู้สูงอายุในอนาคตกับการมีบุตร เลี้ยงและบุตรบุญธรรม ดังนั้นจึงต้องมี 1) ร้อยละที่ประมาณของผู้สูงอายุในอนาคตที่จะไม่สมรสก่อนสิ้นสุวัย เจริญพันธุ์ซึ่งหมายถึงว่าบุคคล เหล่านี้จะไม่ มีบุตรที่มีชีวิต 2) ร้อยละที่มีบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมในอนาคต ซึ่งในภาคผนวกนี้จะให้คำอธิบายถึงวิธีการแก้ไขปรับที่ใช้ในการศึกษา

ตัวอย่างของโครงการ SECAPT มีเพียงร้อยละ 2 ของผู้สูงอายุหญิง (และร้อยละ 1 ของผู้สูงอายุชาย) รายงานว่าไม่เคยสมรส อย่างไรก็ตาม ข้อมูลจากสำมะโนประชากรปี พ.ศ.2523 แสดงว่า ร้อยละ 4 ของผู้สูงอายุชายและหญิงในกลุ่มอายุ 45-49 ปีไม่เคยสมรส มีหลักฐานอื่น ๆ ชี้ว่า สัดส่วนของประชากรทั้งชายและหญิงในวัยสร้างครอบครัวในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะอยู่เป็นโสดมากขึ้น (Chayovan, Kamnuansilpa and Knodel, 1988) ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้จึงตั้งข้อสมมติอย่างค่อนข้างจะพลการว่า ประมาณร้อยละ 7 ของผู้สูงอายุในอนาคตจะไม่สมรสก่อนสิ้นสุวัย เจริญพันธุ์และผลที่จะตามมาก็คือ ประชากรกลุ่มนี้จะไม่ มีบุตรที่ตนเองเป็นผู้ให้

กำเนิด การแก้ปรับเรื่องดังกล่าวทำได้โดยการบวกร้อยละ 7 เข้าไปกับร้อยละของสตรีเคยสมรสที่ไม่ต้องการบุตรซึ่งเป็นข้อมูลจากโครงการ TDHS และหารการกระจายตัวของสตรีเคยสมรสตามจำนวนบุตรที่ปรารถนาทั้งหมดด้วย 107

การปรับเรื่องจำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรม มีความยุ่งยากและซับซ้อนมากกว่าการปรับเรื่องการไม่มีบุตร ผลการศึกษาที่ปรากฏในตาราง ก.1 แสดงว่า ร้อยละ 12 ของผู้สูงอายุทั้งหมดมีบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 1 คน และสัดส่วนนี้แปรผันไปตามจำนวนบุตรที่ผู้สูงอายุให้กำเนิดเอง ประเด็นที่น่าสนใจของผลที่แสดงในตารางดังกล่าวคือ โอกาสในการมีบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมของกลุ่มผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตรที่ตนเองเป็นผู้ให้กำเนิด จะสูงกว่ากลุ่มอื่นคือ ร้อยละ 44 และจะสูงกว่าระดับเฉลี่ย (คือร้อยละ 18) สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุที่มีบุตรที่ตนเองให้กำเนิดเพียง 1 คน ข้อมูลจากโครงการ SECAPT ไม่สามารถแยกบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมออกจากกัน อย่างไรก็ตาม มีแนวโน้มว่าบุตรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นบุตรเลี้ยงซึ่งเกิดจากการสมรสใหม่ สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มเล็กที่ไม่มีบุตรที่ตนเองให้กำเนิดนั้นอาจจะรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้ว่าร้อยละของผู้สูงอายุที่มีบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมจะแตกต่างกันระหว่างผู้สูงอายุชายและหญิง โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีบุตรที่ตนเองให้กำเนิด 1 คนซึ่งจะเห็นความแตกต่างระหว่างผู้สูงอายุชายและหญิงที่ชัดเจนมาก แต่ก็เป็นการยากที่จะระบุลงไปให้ชัดเจนถึงแบบแผนของความแตกต่างกันตามเพศของผู้สูงอายุเกี่ยวกับการมีบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรม การที่ผู้สูงอายุชายมีร้อยละที่มีบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมสูงกว่าผู้สูงอายุหญิงนี้ อาจสะท้อนให้เห็นความแตกต่างระหว่างเพศในเรื่องการสมรสใหม่

ผลการศึกษาในตาราง ก.2 ชี้ว่า การเกื้อหนุนผู้สูงอายุในรูปแบบต่างๆที่การวิจัยครั้งนี้พิจารณานั้น มักเป็นการเกื้อหนุนที่น่าจะมาจากบุตรของตนเองมากกว่าบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรม อย่างไรก็ตาม บุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมก็มีการอยู่กับบิดามารดาสูงอายุด้วย ส่วนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมที่ไม่ได้อยู่กับผู้สูงอายุก็ได้ให้การเกื้อหนุนด้านวัตถุแก่ผู้สูงอายุในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูง บุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบครอบครัวอุปถัมภ์ที่จะให้การเกื้อหนุนและดูแลแก่ผู้สูงอายุด้วย ความรู้สึกว่าตนเองเป็นบุตรและมีหน้าที่ทำให้พ่อแม่มีความสุข เป็นอยู่ที่ดีนั้นบ่งบปลายชีวิตมีพื้นฐานมาจากแนวความคิดในเรื่องความรับผิดชอบของบุตร ดังนั้น การไม่รวมบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมไว้ในการศึกษา จะให้ภาพที่ไม่สมบูรณ์เกี่ยวกับการเกื้อหนุนที่บุตรให้กับบิดามารดา

การปรับการกระจายตัวของขนาดครอบครัวที่ปรารถนาซึ่งเป็นข้อมูลจากโครงการ TDHS ที่จะผนวกบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมเข้าไปด้วย จะต้องพิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่ว่า จำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมน่าจะถูกระงับจากการลดภาวะเจริญพันธุ์ ยกตัวอย่างเช่น จากการที่ภาวะเจริญพันธุ์อยู่ในระดับต่ำมากแล้ว การสมรสใหม่มักจะไม่มีการมีเรื่องของบุตรเลี้ยงเข้ามาเกี่ยวข้องหรือถ้ามีก็จะมีน้อยกว่าที่เคยเป็นในอดีต นอกจากนี้ จำนวนเด็กที่จะมีสำหรับการรับเป็นบุตรบุญธรรมก็มีแนวโน้มที่จะลดลงอย่างมากในอนาคตเมื่อครอบครัวมีขนาดเล็กมาก มีหลักฐานบางประการแสดงว่า การรับบุตรบุญธรรมในอดีตเป็นวิธีการที่จะแก้ไขปัญหาการมีลูกจำนวนมากเกินไป (Knodel, Chamrathirong and Debavalya, 1987) เนื่องจากในอนาคตวิธีการคุมกำเนิดที่มีประสิทธิภาพจะมีอยู่อย่างแพร่หลาย ดังนั้น การมีบุตรจำนวนมากเกินไปน่าจะลดลงซึ่งจะส่งผลให้มีเด็กไว้สำหรับรับเป็นบุตรบุญธรรมจำนวนน้อยลง

เพื่อที่จะผนวกบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมเข้าไว้ในการกระจายตัวของบุตรที่มีชีวิตของผู้สูงอายุในอนาคต จึงมีการตั้งข้อสมมติโดยผลการว่า สัดส่วนของผู้สูงอายุที่มีบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมจะลดลงร้อยละ 50 (20) และสมมติให้การกระจายตัวของผู้สูงอายุตามจำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมผันแปรไปตามจำนวนบุตรที่ผู้สูงอายุให้กำเนิดเองดังที่พบในโครงการ SECAPT จากข้อมูลดังกล่าวนี้ จะสามารถกระจายผู้สูงอายุที่มีบุตรที่ตนเองให้กำเนิดจำนวนต่างๆ (ตามที่ประมาณได้จากจำนวนบุตรที่ปรารถนาและสมมติฐานเกี่ยวกับสัดส่วนของผู้สูงอายุที่เป็นโสด) ไปตามจำนวนบุตรทั้งหมดที่มีบุตรใหม่ (รวมบุตรเลี้ยงบุตรบุญธรรม)

ค่าการกระจายตัวอันใหม่ของผู้สูงอายุตามจำนวนบุตรที่มี (สดมภ์สุดท้ายของตารางที่ 2) นี้ มีขั้นตอนการคำนวณดังนี้คือ เริ่มจากมีตารางไขว้การกระจายร้อยละของผู้สูงอายุตามจำนวนบุตรที่ผู้สูงอายุให้กำเนิดเองและจำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมจาก SECAPT (ตาราง ก.3) ในแต่ละกลุ่มของผู้สูงอายุที่มีจำนวนบุตรที่ตนเองให้กำเนิดแต่ละกลุ่ม สัดส่วนของผู้สูงอายุที่มีบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมตั้งแต่ 1 คนจนถึง 5 คนหรือมากกว่าจะถูกลดลงร้อยละ 50 ในขณะที่สัดส่วนของผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมจะถูกเพิ่มขึ้นด้วยร้อยละ 50 เช่นกัน(ตาราง ก.4) จากนั้นจะใช้ข้อมูลตารางไขว้อันใหม่ซึ่งกระจายร้อยละของผู้สูงอายุตามจำนวนบุตรที่ตนเองให้กำเนิด และจำนวนบุตรเลี้ยงบุตรบุญธรรมไปคูณกับการกระจายตัวของขนาดครอบครัวที่ปรารถนา (ภายหลังที่ปรับสัดส่วนผู้สูงอายุที่ไม่สมรสร้อยละ 7 แล้ว) อีกครั้งหนึ่ง การกระจายตัวของขนาด

เชิงอรรถ

1. ลักษณะอื่นๆของการเปลี่ยนแปลงทางประชากร โดยเฉพาะการเพิ่มอายุขัยเฉลี่ย และการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการกระจายของการสมรส มักจะมีผลกระทบต่อการอุปถัมภ์ของครอบครัวต่อผู้สูงอายุ การลดการตายจะเพิ่มทั้งโอกาสที่บิดามารดาจะรอดชีวิตยืนยาวไปจนแก่และช่วงเวลาที่อยู่ในฐานะผู้สูงอายุ (Martin, 1989b) การเพิ่มอายุขัยที่อายุมากจะช่วยยืดช่วงเวลาของการอยู่ร่วมกัน และของการแลกเปลี่ยนเกี่ยวพันแบบอื่นๆ ระหว่างคนต่างรุ่นอายุ นอกจากนี้ ระดับของความแตกต่างการตายระหว่างเพศที่มีมากจะทำให้ช่วงเวลาที่อยู่เป็นหม้ายเพิ่มมากขึ้น ทำให้ความจำเป็นที่ผู้สูงอายุต้องการการดูแลและช่วยเหลือจากบุตรหรือสมาชิกอื่นในครอบครัวจะเพิ่มขึ้นด้วย (Lee and Palloni, 1992)

สถิติข้อมูลที่มีอยู่ของประเทศไทย แสดงว่าอายุขัยของประชากรอายุ 60 ปี หรือสูงกว่าไม่ได้เพิ่มมากนักในช่วงสองสามทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าอายุขัยเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดจะเพิ่มอย่างมากที่สุดตาม เป็นการยากที่จะทราบว่าจะข้อมูลดังกล่าวสะท้อนภาวะการตายของผู้สูงอายุที่เป็นจริงหรือมีความคลาดเคลื่อนในข้อมูล เป็นที่น่าสังเกตว่า ภาวะการมีผู้สูงอายุหญิงมากขึ้น ซึ่งพบในหลายประเทศ อันเนื่องจากการตายที่ลดลงในเพศหญิงมากกว่าเพศชายนั้น สำหรับประเทศไทย ผลจากการคาดประมาณของ อ.พ. ไม่ปรากฏภาวะดังกล่าว อัตราส่วนประชากรผู้สูงอายุชายต่อผู้สูงอายุหญิงในอีกหลายทศวรรษข้างหน้าจะเปลี่ยนแปลงน้อยมาก (Chayovan, Knodel and Siriboon, 1990)

2. ยกเว้นงานของ Martin ในปี 1989b อย่างไรก็ตามการศึกษาของ Martin สนใจเรื่องการอยู่ร่วมกันเป็นการเฉพาะ และวิธีการศึกษาก็ค่อนข้างจะแตกต่างไปจากวิธีที่ใช้ในการศึกษาอื่น

3. ถึงแม้ว่าการเลือกตัวอย่างของโครงการวิจัยผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและประชากรของผู้สูงอายุในประเทศไทย มีการออกแบบการเลือกเพื่อให้เป็นตัวแทนระดับประเทศที่ถ่วงน้ำหนักด้วยตัวเอง (self weighting) แต่สภาวะการมีค่าต่างๆ หลายประการระหว่างการปฏิบัติงานสนามทำให้ต้องเลือกจำนวนตัวอย่างในเขตเมืองเพิ่มขึ้น และไม่ปฏิบัติตามสัดส่วนที่ควรจะเป็น เพื่อจะให้ได้ผลที่เป็นตัวแทนระดับประเทศ จึงต้องถ่วงผลที่ได้ด้วยชุดของค่าถ่วงน้ำหนักที่เหมาะสม ค่าถ่วงน้ำหนักที่คำนวณ คำนวณในลักษณะที่ให้จำนวนรวมทั้งหมดของตัวอย่างที่ถ่วง

น้ำหนัก เท่ากับจำนวนรวมทั้งหมดของตัวอย่างที่ไม่ถ่วงน้ำหนัก หรือให้สัดส่วนการกระจายของตัวอย่างรวมกันได้เท่ากับ 1.00 (Chayovan, Wongsith and Saengtienchai, 1988)

4. สัมมะโนประชากรของประเทศไทยพ.ศ.2523 แสดงว่ามากกว่าร้อยละ 98.3 ของประชากรไทยอายุ 60 ปีและสูงกว่าอาศัยอยู่ในครัวเรือนส่วนบุคคล ที่เหลืออีกร้อยละ 1.7 อยู่ในครัวเรือนกลุ่มบุคคล โดยผู้อยู่ในครัวเรือนกลุ่มบุคคลเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่วัดโดยอาจจะบวชเป็นพระหรือชี (Chayovan, Knodel and Siriboon, 1990) ดังนั้น การที่ผู้สูงอายุอาศัยในครัวเรือนกลุ่มบุคคลจึงแสดงให้เห็นว่า สถาบันศาสนาเป็นทางเลือกหนึ่งแทนการอยู่กับครอบครัว เกือบไม่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ในสถานพยาบาลหรือบ้านพักคนชรา (Pichyangkura and Singha-jend, 1991) ด้วยเหตุที่สัดส่วนของผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนกลุ่มบุคคลมีระดับค่อนข้างต่ำ ดังนั้นการที่โครงการ SECAPT ไม่ได้รวมครัวเรือนเหล่านี้ในตัวอย่าง จึงไม่น่าจะทำให้ข้อมูลภาพรวมของการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุบิดเบือน

5. จากการที่โครงการ SECAPT กำหนดอายุเริ่มต้นของผู้สูงอายุที่ 60 ปี จึงมีบุตรบางรายของผู้สูงอายุ (โดยเฉพาะบุตรของผู้สูงอายุชายที่อายุน้อยซึ่งภรรยาจะมีอายุต่ำกว่า 60 ปี) ไม่ทำงานเชิงเศรษฐกิจและพึ่งพิงบิดามารดาแต่ฝ่ายเดียวมากกว่าที่จะเป็นผู้ให้การดูแลเกื้อหนุนบิดามารดาหรือมีส่วนร่วมออกค่าใช้จ่ายของครัวเรือน อย่างไรก็ดีตาม ร้อยละ 98 ของผู้สูงอายุที่อยู่ร่วมกับบุตร มีบุตรที่อายุ 18 ปีหรือสูงกว่าอยู่ในครัวเรือนอย่างน้อย 1 คนและร้อยละ 99 ของผู้สูงอายุที่อยู่ร่วมกับบุตรมีบุตรอายุ 15 ปีหรือสูงกว่าอย่างน้อย 1 คนในครัวเรือน

6. ผลการศึกษาจากโครงการ SECAPT สอดคล้องกันอย่างมากกับผลของสัมมะโนประชากรของประเทศไทยพ.ศ.2523 ในกรณีของสัมมะโนประชากร การคำนวณร้อยละที่อยู่ร่วมกับบุตรทำได้เฉพาะผู้สูงอายุหนึ่งเท่านั้น โดยรวมแล้ว ผลจากสัมมะโนประชากรแสดงว่าร้อยละ 76 ของสตรีอายุ 60 ปีหรือสูงกว่าอาศัยอยู่ร่วมกับบุตร (Chayovan, Knodel and Siriboon, 1990)

7. สัดส่วนที่ต่ำของการอยู่คนเดียวหรืออยู่กับคู่สมรสเท่านั้น และสัดส่วนที่สูงของการอาศัยอยู่ร่วมกับบุตรอย่างน้อย 1 คนของผู้สูงอายุไทย นั้นว่าเป็นปรากฏการณ์ที่พบในประเทศอื่นในเอเชียเช่นกัน แต่สำหรับประเทศที่พัฒนาแล้วในแถบตะวันตกนั้นว่าตรงข้ามกันอย่างมาก ตัวอย่างเช่น เป็นเรื่องปกติที่จะพบว่าร้อยละ 25 ถึงร้อยละ 40 ของประชากรอายุ 65 ปี หรือสูง

กว่าในประเทศตะวันตกอาศัยอยู่คนเดียวในครัวเรือน (Kinsella, 1990) ในท่านองเดียวกัน การอยู่กับกลุ่มมรสเพียงลำพังก็เป็นเรื่องที่พบได้ทั่วไปในตะวันตก เช่น ร้อยละ 42 ของประชากรอเมริกันที่มีอายุ 65 ปีหรือสูงกว่าในปี พ.ศ. 2518 อาศัยอยู่กับกลุ่มมรสเพียงลำพัง นอกเหนือจากร้อยละ 33 ที่อยู่คนเดียวในครัวเรือน (คำนวณจาก DeVos และ Holden, 1988) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าจะมีชาวอเมริกันสูงอายุ (อายุ 65 ปีและสูงกว่า) ถึง 3 ใน 4 ที่เดียวที่อยู่เพียงลำพังหรืออยู่กับกลุ่มมรสเท่านั้น เปรียบเทียบกับเพียงประมาณ 1 ใน 10 ของผู้สูงอายุไทย (อายุ 60 ปีและสูงกว่า) ในทางตรงข้าม เพียงร้อยละ 14 ของชาวอเมริกันอายุ 65 ปีและสูงกว่าอาศัยอยู่กับบุตร 1 คนหรือมากกว่า

8. การอยู่ร่วมกับบุตรเหมือนจะมีผลกระทบเพียงเล็กน้อยต่อความบ่อยครั้งของการเยี่ยมเยียนจากบุตรที่อยู่อื่น จะเห็นว่าในกลุ่มผู้สูงอายุที่มีบุตรที่อยู่อื่นอย่างน้อย 1 คน ผู้สูงอายุที่อยู่ร่วมกับบุตรมีแนวโน้มที่จะพบบุตรที่อยู่อื่นทุกวันพอๆ กับผู้สูงอายุที่ไม่ได้อยู่ร่วมกับบุตร ข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้สูงอายุที่อยู่กับบุตรได้รับการเยี่ยมจากบุตรที่อยู่อื่นบ่อยครั้ง แสดงว่าบุตรที่อยู่อื่นอาจจะมีส่วนช่วยพี่น้องที่อยู่กับบิดามารดาสูงอายุในการให้การดูแลบิดามารดาสูงอายุบางเรื่อง

9. ถึงแม้ว่าจะมีการถามคำถามต่างๆ เกี่ยวกับแบบของการเกื้อหนุนที่ได้รับจากบุตร แต่ละคนของผู้สูงอายุก็ตาม แต่การวิเคราะห์นี้จะจำกัด เฉพาะบุตรที่ไม่ได้อยู่กับผู้สูงอายุ เท่านั้น การศึกษาคำตอบสำหรับบุตรที่อยู่ด้วยกันชี้ว่า ผู้ให้สัมภาษณ์มักจะรายงานตามความจริงว่าอาศัยอยู่ด้วยกันเท่านั้นมากกว่าที่จะระบุแบบของการเกื้อหนุนที่ได้รับจากบุตร ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงที่ว่า ในกรณีที่อยู่ด้วยกัน ผู้สูงอายุและบุตรที่อยู่ด้วยกันจะแบ่งปันหรือมีส่วนในรายได้และทรัพยากรต่างๆ ร่วมกันจึง เป็นการยากที่จะระบุให้แน่ชัดลงไปได้ว่าใครทำอะไรแก่ใคร

10. ถึงแม้คำถามเกี่ยวกับแบบของการเกื้อหนุนที่ให้จะเป็นคำถาม เปิด แต่ก็ไม่สามารถที่จะแยกคำตอบการให้อาหารออกจากการให้เสื้อผ้า เพราะในการให้รหัสได้ให้รวมเป็นหมวดเดียวกัน ในกรณีที่ผู้ตอบระบุว่าบุตร "ให้การดูแลส่งเสียในทุกเรื่อง" จะหมายถึงว่ารวมการให้ทั้งอาหาร/เสื้อผ้า และเงิน

11. ถึงแม้ผู้ตอบจะถูกถามว่า "โดยทั่วไปแล้วบุตรให้การดูแลส่งเสียบ่อยครั้งเพียงใด" แต่ก็ไม่สามารถที่จะระบุได้ชัดเจนถึงความบ่อยครั้งของการให้การดูแลส่งเสียแต่ละแบบ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้คำถามจะเป็นการถามถึง "การให้การดูแลส่งเสียอย่างสม่ำเสมอ" แต่การตีความก็

รวมถึงการให้การดูแลส่งเสริมที่ไม่บ่อยครั้ง (คือปีละครั้ง) ด้วย ยกตัวอย่างเช่น ประมาธร้อยละ 6 ของตัวอย่าง (ที่ไม่ได้ถ่วงน้ำหนัก) ที่มีบุตรให้การดูแลส่งเสริมบางอย่าง (รวมการเยี่ยมเยียน) เป็นการให้การดูแลส่งเสริมปีละครั้ง

12. ผลที่กล่าวถึงนี้ และผลอื่นๆ ที่อ้างถึงหรือใช้บุตรของผู้สูงอายุเป็นฐานได้มาจาก ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากผู้สูงอายุแต่ละคนซึ่งรายงานถึงบุตรแต่ละคน โดยรวมแล้ว ข้อมูลเกี่ยวกับ บุตรที่ผู้สูงอายุรายงานใน SECAPT มีจำนวนประมาณ 16,000 คน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการสำรวจนี้ถามผู้สูงอายุทุกคนในครัวเรือนตัวอย่าง ดังนั้น ในกรณีที่ทั้งสามีและภรรยาเป็นผู้สูงอายุซึ่งถูกสัมภาษณ์ บุตรของผู้สูงอายุจะถูกใช้เป็นตัวแทนซ้ำ 2 ครั้ง

13. ยิ่งกว่านั้น ผู้สูงอายุที่มีบุตรจำนวนมากกว่ามักจะมีบุตรบางคนที่มีอายุน้อยไม่อยู่ในขั้นตอนชีวิตที่จะย้ายออกไปจากบ้านของบิดามารดามากกว่าผู้สูงอายุที่มีบุตรจำนวนน้อย (Knodel, Chayovan and Siriboon, 1991)

14. Lee และ Palloni (1991) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า จำนวนบุตรมีชีวิตโดยเฉลี่ยของผู้สูงอายุชาวเกาหลีเพิ่มอย่างไรก่อนที่จะลดลง เพราะการลดลงของการตายซึ่งเกิดก่อนการลดภาวะเจริญพันธุ์

15. ข้อโต้แย้งที่เป็นไปได้ประการหนึ่งสำหรับตัวอย่างที่แสดงนี้คือ ผู้สูงอายุปัจจุบันที่มีบุตรมีชีวิตเพียงไม่กี่คน อาจมีลักษณะพื้นฐานอื่นๆ ที่เฉพาะที่อาจจะมีผลกระทบต่อระดับของการเกี่ยวพันที่ได้รับ และความสัมพันธ์ระหว่างขนาดครอบครัวและดัชนีต่างๆของการเกี่ยวพันที่การศึกษานี้ใช้ อาจไม่เหมาะที่จะนำไปใช้ เป็นมาตรฐานสำหรับการศึกษานี้ โดยเฉพาะในภาวะการณ์ที่ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีบุตรจำนวนน้อย การศึกษาผลของโครงการ SECAPT ชี้ว่าผู้สูงอายุที่มีบุตรมีชีวิตจำนวนต่างกัน มีความแตกต่างกันของลักษณะภูมิหลังทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากรอย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม ผลกระทบสุทธิของความแตกต่างดังกล่าวในอันที่จะเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างขนาดครอบครัวและการเกี่ยวพันที่ได้รับมีน้อยมาก ยกตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ที่พบระหว่างจำนวนบุตรกับร้อยละที่อยู่กับบุตร ร้อยละที่ได้รับอาหารและ/หรือเสื้อผ้า และร้อยละที่ได้รับเงินจากบุตร เกือบไม่เปลี่ยนแปลงแม้หลังจากการควบคุมทางสถิติ ปัจจัยอายุ สถานภาพสมรส เขตที่พักอาศัย เขตเมือง-เขตชนบท และระดับการศึกษา (โดยใช้วิธีการวิเคราะห์การจำแนกพหุ)

16. เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่สามารถใช้อัตราจากโครงการ SECAPT เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของจำนวนบุตรที่มีชีวิตของบิดามารดาของคู่สมรสของบุตรต่อการอาศัยอยู่ด้วยกัน

17. การสำรวจโครงการ SECAPT แสดงว่าบุตรที่ไม่ได้อยู่กับบิดามารดาและมีพี่น้องจำนวนน้อยที่ไม่ได้อยู่กับบิดามารดามักจะให้เงินแก่บิดามารดามากกว่าผู้ที่มีพี่น้องจำนวนหลายคนที่ไม่ได้อยู่กับบิดามารดา จำนวนพี่น้องที่ไม่ได้อยู่กับบิดามารดากับการให้อาหารและ/หรือ เสื้อผ้าไม่มีความสัมพันธ์กัน เป็นที่น่าเสียดายว่า จากข้อมูลที่มีอยู่ไม่สามารถศึกษาประเด็นสำคัญเกี่ยวกับปริมาณการเกื้อหนุนที่ให้

18. ยกตัวอย่างเช่น ตารางสถิติจากการสำรวจโครงการ SECAPT แสดงว่าร้อยละ 66 ของผู้สูงอายุไทยที่มีแต่บุตรชายอยู่ร่วมกับบุตร เปรียบเทียบกับร้อยละ 67 ของผู้สูงอายุที่มีแต่บุตรสาว อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มของผู้สูงอายุที่มีทั้งบุตรชายและบุตรสาว ร้อยละที่อาศัยอยู่ร่วมกับบุตรสาวอย่างน้อย 1 คนสูงกว่าร้อยละที่อาศัยอยู่ร่วมกับบุตรชายอย่างน้อย 1 คนมาก โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาเฉพาะบุตรที่สมรสแล้ว

19. ผลจากโครงการสำรวจประชากรและการอนามัย (TDHS) แสดงว่า การกระจายตัวของสตรีที่สมรสภายในเวลา 5 ปีก่อนการสำรวจ จำแนกตามจำนวนบุตรที่ปรากฏนามีดังนี้ 0 คน = .007; 1 คน = .085; 2 คน = .645; 3 คน = .193; 4 คน = .049; 5 + คน = .021 ตามลำดับ

20. ในการคำนวณได้ตั้งข้อสมมติว่า การลดลงของจำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมจะลดลงน้อยกว่าการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์โดยรวม ทั้งนี้เพราะโดยปกติแล้วบุตรเลี้ยงนี้เป็นผลผลิตของความล้มเหลวของการสมรสครั้งก่อน และเป็นบุตรที่เกิดในช่วงแรกของการสมรสซึ่งเป็นช่วงที่ภาวะเจริญพันธุ์ลดลงในสัดส่วนที่น้อยกว่าในช่วงหลังของการสมรส อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการตั้งสมมติฐานที่ต่างกัน เกี่ยวกับการลดจำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมนี้ ต่อผลโดยรวมของการวิเคราะห์มีเพียง เล็กน้อย

- Caldwell, John C. 1982. *The Theory of Fertility Decline*. New York: Academic Press.
- Chayovan, Napaporn, Peerasit Kamnuansilpa and John Knodel. 1988. *Thailand Demographic and Health Survey, 1987*. Bangkok, Thailand: Chulalongkorn University Printing House.
- Chayovan, Napaporn, John Knodel and Siriwan Siriboon. 1990. *Thailand's Elderly Population: A Demographic and Social Profile Based on Official Statistical Sources. Comparative Study of the Elderly in Asia, Research Report No. 90-2*, Population Studies Center, University of Michigan.
- Chayovan, Napaporn, Malinee Wongsith, and Chanpen Saengtienchai. 1988. *Socio-Economic Consequences of the Ageing of the Population in Thailand: Survey Findings*. Bangkok: Institute of Population Studies, Chulalongkorn University.
- Cowgill, Donald O. 1968. *The Social Life of the Aged in Thailand*. *The Gerontologist* 8: 159-163.
- Cowgill, Donald O. 1972. *The Role and Status of the Aged in Thailand*. Pp 91-101 in D.O. Cowgill and L.D. Holmes (eds.), *Aging and Modernization*. New York: Appleton-Century-Crofts.

- DeVos, Susan and Karen Holden. 1988. Measures Comparing Living Arrangements of the Elderly: An Assessment. Population and Development Review 14: 688-704.
- Jones, Gavin. 1990. Consequences of Rapid Fertility Decline for Old Age Security in Asia. Working Papers in Demography, No. 20, The Australian National University.
- Keyes, Charles F. 1987. Thailand, Buddhist Kingdom as Modern Nation-State. Boulder: Westview Press.
- Kinsella, Kevin. 1988. Aging in the Third World. International Population Reports Series P-95, No. 79 U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census. Washington, D.C.: Government Printing Office.
- Kinsella, Kevin. 1990. Living Arrangements of the Elderly and Social Policy; A Cross-national Perspective. CIR Staff Paper, No. 52, Center for International Research, U.S. Bureau of the Census.
- Knodel, John, Aphichat Chamratrithirong and Nibhon Debavalya. 1987. Thailand's Reproductive Revolution. Madison: University of Wisconsin Press.

- Knodel, John, Chanpen Saengtienchai and Werasit Sittitrai. 1992. The Living Arrangements of Elderly in Thailand: Views of the Populace. Comparative study of the Elderly in Asia. Research Report No.92-20, Population Studies Center, University of Michigan.
- Knodel, John, Napaporn Chayovan and Carl Frisen. 1988. Has Thailand's Fertility Decline Stalled? Asia-Pacific Population Journal 3(3): 3-20.
- Knodel, John, Napaporn Chayovan and Siriwan Siriboon. 1991. Familial Support and the Life Course of Thai Elderly and Their Children. Comparative Study of the Elderly in Asia, Research Report No.91-12, Population Studies Center, University of Michigan.
- Knodel, John, Napaporn Havanon and Anthony Pramualratana. 1984. Fertility Transition in Thailand: A Qualitative Analysis. Population and Development Review 10: 297-328.
- Knodel, John and Malinee Wongsith. 1991. Family Size and Children's Education in Thailand: Evidence from a National Sample. Demography 28: 119-132.

Knodel, John, Napaporn Havanon and Werasit Sittitrai. 1990. Family Size and the Education of Children in the Context of Rapid Fertility Decline. Population and Development Review 16: 31-62.

Lee, Yean-Ju and Alberto Palloni. 1990. Changes in the Family Status of Elderly. Center for Demography and Ecology Working Paper 90-17, University of Wisconsin-Madison.

Lilmanonda, Bhassorn. 1989. Analysis of Postnuptial Residence Patterns of Thai Women. In Institute of Population Studies, Health and Population Studies Based on the 1987 Thailand Demographic and Health Survey. Demographic and Health Surveys Further Analysis Series, No.1. New York: Population Council and Institute for Resource Development.

Martin, Linda. 1988. The Aging of Asia. Journal of Gerontology: Social Sciences 43(4): 899-113.

Martin, Linda. 1989a. Living Arrangements of the Elderly in Fiji, Korea, Malaysia, and the Philippines. Demography 26: 627-643.

- Martin, Linda. 1989a. Potential Effects of Mortality Decline on the Living Arrangements of the Elderly in Four Asian-Pacific Countries. Revision dated January 20, 1989 of paper presented at the IUSSP Seminar on Mortality Transition in East and South Asia, Beijing, August 29 - September 2, 1988.
- Martin, Linda. 1990. Changing Intergenerational Family Relations in East Asia. *The Annals* 510(July 1990): 102-114.
- Martin, Linda. 1991. Population Aging Policies in East Asia and the United States. *Science* 251(1 February 1991): 527-531.
- Mason, Karen Oppenheim and Anju Malhotra Taj. 1987. Differences between Women's and Men's Reproductive Goals in Developing Countries. *Population and Development Review* 13: 611-638.
- Mason, Karen Oppenheim. 1991. Family Change and Support of the Elderly. Paper presented at the Workshop on Population Aging, ESCAP, Bangkok, Thailand, 15-22 July 1991.
- Neysmith, Sheila M. 1990. Dependency among Third World Elderly: A Need for New Direction in the Nineties. *International Journal of Health Services* 20(4): 681-690.

- Pichyangkura, Chart and Morakut Singhajend, 1991. Thailand National Review on the Elderly. Paper Presented at the Workshop on Population Aging, ESCAP, Bangkok, Thailand, 15-22 July 1991.
- Pramualratana, Anthony. 1990. Support Systems of the Old in a Rural community in Thailand. Ph.D. Thesis. Australian National University, Canberra, Australia.
- Rubenstein, Robert L. 1987. Childless Elderly: Theoretical Perspectives and Practical Concerns. Journal of Cross-Cultural Gerontology 2: 1-14.
- Selvaratnam, S. 1989. The Situation of the Elderly in Asia and the Pacific: A Regional Profile. In United Nations, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Studies on the Integration of the Aging in Development: Legislation, Social Security and Social Services, pp. 1-74. New York: United Nations.
- Tout, Ken 1989. Ageing in Developing Countries. Oxford: Oxford University Press.
- Tuchrello, William P. 1989. The Society and Its Environment. Chapter 2 in Barbara Leitch LePoer, ed., Thailand: A Country Study, Sixth Edition (Area Handbook Series), pp. 55-120. Washington: U.S. Government Printing Office.

United Nations. 1983. Vienna International Plan of Action on Aging.
New York: United Nations.

Wongsith, Malinee. 1990. Attitudes towards Family Values in Thai Society. Paper presented at the Nihon University International Symposium on Family and the Contemporary Japanese Culture: An International Perspective, Tokyo, October 20-24, 1990.

ตารางที่ 1 ดัชนีของระบบครอบครัวอุปถัมภ์เกื้อหนุนผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีและสูงกว่า) จำแนกตามเพศของผู้สูงอายุ, ประเทศไทย 2529

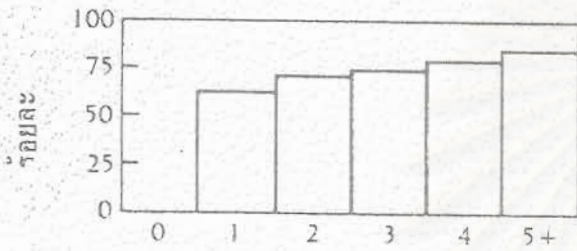
	ผู้สูงอายุทั้งหมด	ชาย	หญิง
% อยู่ร่วมกับบุตร			
ผู้สูงอายุทั้งหมด	77	77	77
ผู้สูงอายุที่มีบุตรที่มีชีวิต	80	79	80
% อยู่ร่วมกับบุตรหรือติดต่อกับบุตรทุกวัน			
ผู้สูงอายุทั้งหมด	88	87	88
ผู้สูงอายุที่มีบุตรที่มีชีวิต	91	88	92
% ที่ได้รับการดูแล เกื้อหนุนด้านวัตถุ เป็นประจำจากบุตรที่อยู่อื่น			
ในรูปของอาหารและ/หรือ เสื้อผ้า			
ผู้สูงอายุทั้งหมด	56	56	56
ผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่อื่น	63	62	63
ในรูปของเงิน			
ผู้สูงอายุทั้งหมด	58	57	59
ผู้สูงอายุที่มีบุตรอยู่อื่น	65	63	66

หมายเหตุ: ผลการศึกษา รวมบุตรทุกคนไม่ว่าจะเป็นบุตรของตนเอง บุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรม

แหล่งข้อมูล: โครงการ SECAPT

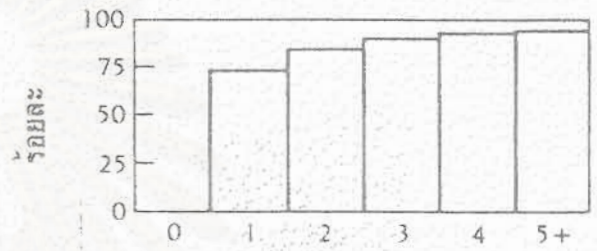
รูปที่ 1 ดัชนีของการเกือหนุนที่บิดามารคาสุงอายุได้รับจากบุตร จำแนกตามจำนวนบุตรที่มีชีวิต
ประเทศไทย 2529

ก. % อยู่ร่วมกับบุตร

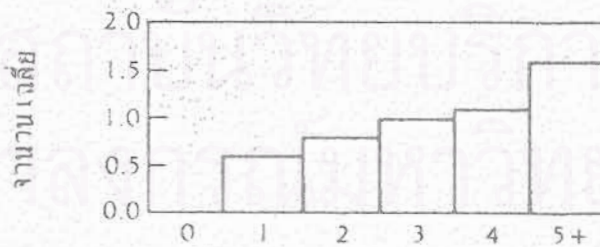
จำนวนบุตรที่มีชีวิต

ข. % อยู่ด้วยกันหรือติดต่อกับบุตรทุกวัน

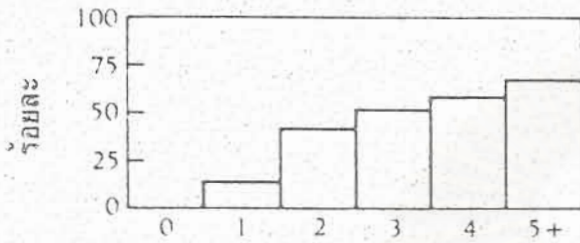
จำนวนบุตรที่มีชีวิต

ค. จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่อยู่ด้วยกัน

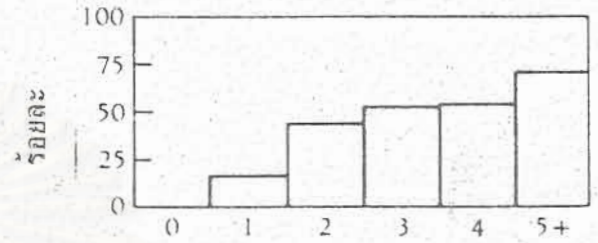
จำนวนบุตรที่มีชีวิต

ง. % ที่ได้รับอาหาร/เสื้อผ้าในรอบปีที่แล้ว
จากบุตรที่อยู่อื่น

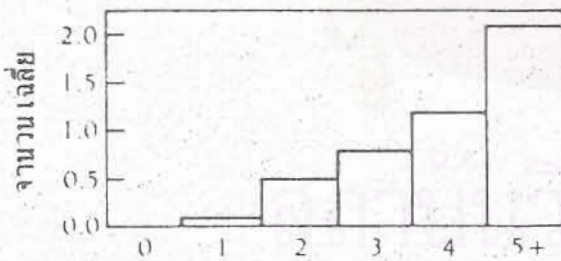
จำนวนบุตรที่มีชีวิต

จ. % ที่ได้รับเงินในรอบปีที่แล้ว
จากบุตรที่อยู่อื่น

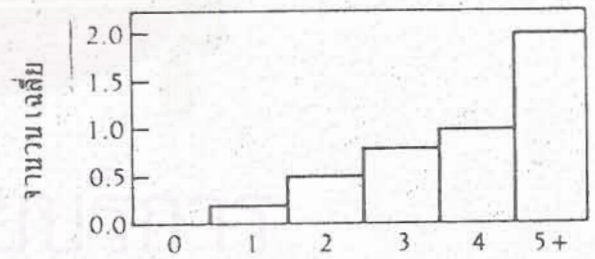
จำนวนบุตรที่มีชีวิต

ฉ. จำนวนบุตรที่อยู่อื่นโดยเฉลี่ยที่
ให้อาหาร/เสื้อผ้า

จำนวนบุตรที่มีชีวิต

ช. จำนวนบุตรที่อยู่อื่นโดยเฉลี่ยที่ให้เงิน

จำนวนบุตรที่มีชีวิต

หมายเหตุ: จำนวนบุตรที่มีชีวิต รวมบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรม

ตารางที่ 2 ร้อยละของผู้สูงอายุในปัจจุบัน จำแนกตามจำนวนบุตรที่มีชีวิตที่มีอยู่จริง และร้อยละของผู้สูงอายุในอนาคต จำแนกตามจำนวนบุตรที่ประมาณการโดยใช้จำนวนบุตรที่ปรารถนาของสตรีที่เพิ่งสมรสเป็นฐาน และปรับเรื่องบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรม

จำนวนบุตร	ผู้สูงอายุในปัจจุบัน			ผู้สูงอายุในอนาคต*
	ชาย	หญิง	รวม	
	60+	60+	60+	
0	3.4	3.6	3.5	5.6
1	6.0	9.8	8.2	8.4
2	8.3	7.7	8.0	57.5
3	9.9	12.2	11.2	18.7
4	12.7	13.0	12.9	5.7
5+	59.8	53.7	56.2	4.0
รวม	100	100	100	100
ค่าเฉลี่ย	5.4	4.8	5.1	2.2

หมายเหตุ: *ใช้จำนวนบุตรปรารถนาที่รายงานโดยสตรีที่สมรสแล้วไม่เกิน 5 ปีจากโครงการสำรวจประชากรและการอนามัยพ.ศ.2530 เป็นฐาน และปรับการอยู่เป็นโสดถาวรของสตรีซึ่งประมาณว่ามีอยู่ร้อยละ 7 ของสตรีทั้งหมด และปรับจำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมให้ลดลงร้อยละ 50

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบดัชนีต่างๆของการ เกื้อหนุนที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุตรภายใต้ภาวะการณีก่อนและหลังการลดลงของภาวะ เจริญพันธุ์

	ภายใต้การกระจายตัวของขนาดครอบครัวที่อนุมาณได้		
	จากระดับ เจริญพันธุ์:		
	ก่อนภาวะ เจริญพันธุ์ลด	หลังภาวะ เจริญพันธุ์ลด	สัดส่วนที่ลด (ในรูปร้อยละ)*
การ เกื้อหนุนที่ได้รับจากบุตร			
% อยู่ร่วมกับบุตร	77	68	-12
% อยู่ร่วมกับบุตรหรือติดต่อกับบุตรทุกวัน	88	80	-8
จำนวนบุตรที่อยู่ด้วยกันโดยเฉลี่ย	1.24	0.83	-33
% ที่ได้รับอาหาร/ เสื้อผ้าในรอบปีที่แล้ว			
จากบุตรที่อยู่ที่ยื่น	56	41	-26
จำนวนบุตรที่อยู่ที่ยื่นโดยเฉลี่ยที่ให้			
อาหาร/ เสื้อผ้า	1.47	0.61	-58
% ที่ได้รับเงินในรอบปีที่แล้ว			
จากบุตรที่อยู่ที่ยื่น	58	43	-26
จำนวนบุตรที่อยู่ที่ยื่นโดยเฉลี่ยที่			
ให้เงิน	1.41	0.61	-56

หมายเหตุ: ภาวะการณีก่อนการลดลงของภาวะ เจริญพันธุ์แสดงหรือแทนด้วยระดับของดัชนีต่างๆที่ได้จากตัวอย่างประชากรอายุ 60 ปีหรือสูงกว่าของโครงการ SECAPT ภาวะการณีก่อนการลดลงของภาวะ เจริญพันธุ์ได้จากการคำนวณโดยสมมติให้การกระจายตัวของผู้สูงอายุตามจำนวนบุตรที่มีชีวิตของผู้สูงอายุในอนาคต เป็นแบบเดียวกับที่พบ ใน TDHS ซึ่งแสดงไว้ในตารางที่ 2

* คำนวณจากผลที่เ้ากษนิยหลักสูงๆที่ให้ผลแน่นอนกว่าที่แสดงในตาราง

ตารางที่ 4 อัตราส่วนร้อยละของผู้สูงอายุที่รายงานว่ามีปัญหาในการอยู่ร่วมกับบุตรและคะแนนเฉลี่ยของความหนักเบาของปัญหาต่างๆ จำแนกตามจำนวนบุตรที่มีชีวิต

	จำนวนบุตรที่มีชีวิต				
	1	2	3	4+	รวม
* มีปัญหาในการอยู่ร่วมกับบุตร	11	14	15	14	14
คะแนนเฉลี่ยของความหนักเบาของปัญหาต่างๆ					
เกี่ยวกับ :					
การไม่มีเงินเพียงพอที่จะดำรงชีพ	0.9	0.8	0.9	0.8	0.8
สภาพที่อยู่อาศัยไม่ดี	1.5	1.4	1.5	1.4	1.4
รู้สึกไม่มีเพื่อน	1.3	1.2	1.3	1.2	1.2
รู้สึกไม่เป็นที่ต้องการของใคร	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5

หมายเหตุ: คะแนนของความหนักเบาของปัญหามีค่าเป็น 0 ถ้าผู้ตอบระบุว่าไม่เป็นปัญหา มีค่าเป็น 1 ถ้าผู้ตอบระบุว่า เป็นปัญหามั้บาง และมีค่าเป็น 2 ถ้าผู้ตอบระบุว่า เป็นปัญหา มาก ส่วนผู้ตอบที่ตอบว่าไม่แน่ใจหรือไม่ตอบคำถามจะถูกตัดออกไปจากการวิเคราะห์

แหล่งข้อมูล: โครงการ SECAPT

ตาราง ก.1 อัตราส่วนร้อยละของผู้สูงอายุที่มีบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมอย่างน้อย 1 คน จำแนกตามจำนวนบุตรที่ผู้สูงอายุให้กำเนิดและเพศ, ประเทศไทย พ.ศ.2529

จำนวนบุตรมีชีวิตที่ผู้สูงอายุให้กำเนิดและยังมีชีวิต	รวม	ชาย	หญิง
0	44	40	47
1	18	32	11
2	11	9	13
3	13	17	10
4	10	10	10
5+	8	10	7
รวม	12	14	11

แหล่งข้อมูล: โครงการ SECAPT

ตาราง ก.2 ดัชนีต่างๆของการอุปถัมภ์เกื้อหนุนที่บุตรให้แก่บิดามารดาสูงอายุ จำแนกตามความสัมพันธ์ทางสายโลหิตระหว่างบุตรกับผู้สูงอายุ ประเทศไทย พ.ศ.2529

	บุตรทุกคน	บุตรที่ตนเองให้กำเนิด	บุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรม
% อยู่ร่วมกับบิดามารดา	25	25	18
ในกลุ่มบุตรที่ไม่ได้อยู่ร่วมกับบิดามารดา			
% ให้อาหารและ/หรือเสื้อผ้า ในรอบปีที่แล้ว	39	40	23
% ให้เงินในปีที่แล้ว	38	39	18

แหล่งข้อมูล: โครงการ SECAPT

ตาราง ก.3 การกระจายร้อยละของผู้สูงอายุ จำแนกตามจำนวนบุตรที่ตนเองให้กำเนิด และ จำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรมจากโครงการ SECAPT

จำนวน บุตรเลี้ยง และบุตรบุญธรรม	จำนวนบุตรที่ตนเองให้กำเนิด					
	0	1	2	3	4	5+
0	55.8	82.3	88.9	87.4	90.4	91.5
1	33.6	8.8	5.5	7.4	4.2	4.8
2	5.7	2.8	1.6	2.8	0.8	1.3
3	1.5	2.3	0.6	0.6	2.5	0.6
4	1.8	1.7	1.7	0.0	1.1	0.4
5+	1.6	2.2	1.6	1.3	1.1	1.2
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
ร้อยละที่มีบุตรเลี้ยงหรือ บุตรบุญธรรมอย่างน้อย 1 คน	44.2	17.7	11.1	12.6	9.6	8.5

ตาราง ก.4 การกระจายร้อยละของผู้สูงอายุ จำแนกตามจำนวนบุตรที่ตนเองให้กำเนิด และ จำนวนบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรม (โดยปรับร้อยละที่มีบุตรเลี้ยงหรือบุตรบุญธรรมให้ลดลงครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50)

จำนวน บุตรเลี้ยง บุตรบุญธรรม	จำนวนบุตรที่ตนเองให้กำเนิด					
	0	1	2	3	4	5+
0	77.90	91.15	94.45	93.70	95.20	95.75
1	16.80	4.40	2.75	3.90	2.10	2.4
2	2.85	1.40	0.80	1.40	0.40	0.65
3	0.75	1.15	0.30	0.30	1.12	0.30
4	0.90	0.85	0.85	0.00	0.55	0.20
5+	0.80	1.10	0.80	0.65	0.55	0.60
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

ตาราง ก.5 การกระจายร้อยละของผู้สูงอายุในอนาคตรวมตามจำนวนบุตรที่มี (ซึ่งปรับเรื่องการอยู่เป็นโสด และการมีบุตรเลี้ยง บุตรบุญธรรม)

จำนวนบุตร ที่ปรารถนา	การกระจายร้อยละ ของสตรีตามจำนวน บุตรที่ปรารถนาซึ่ง ปรับการอยู่เป็นโสด ถาวรแล้วจาก TDHS	จำนวนบุตรที่มี (รวมบุตรเลี้ยงและบุตรบุญธรรม)						การกระจายร้อยละ ชุดใหม่ของผู้สูงอายุ ตามจำนวนบุตรที่มี (รวม)
		0	1	2	3	4	5+	
0	7.2	5.61	-	-	-	-	-	5.61
1	7.9	1.21	7.20	-	-	-	-	8.41
2	60.3	0.21	0.35	56.95	-	-	-	57.51
3	18.0	0.05	0.11	1.66	16.87	-	-	18.69
4	4.6	0.06	0.09	0.48	0.70	4.38	-	5.71
5+	2.0	0.06	0.15	1.18	0.42	0.22	2.0	4.03

หมายเหตุ:

ค่าในสดมภ์มีบุตร 0 คน = ร้อยละที่ไม่ปรารถนามีบุตร (7.2) x สดมภ์กระจายร้อยละของผู้สูงอายุที่ไม่มีบุตรตามจำนวนบุตรเลี้ยง บุตรบุญธรรม (ในตาราง ก.4)

ค่าในสดมภ์มีบุตร 1 คน = ร้อยละที่ปรารถนามีบุตร 1 คน (7.9) x สดมภ์การกระจายร้อยละของผู้สูงอายุที่มีบุตรตนเองให้กำเนิด 1 คน ตามจำนวนบุตรเลี้ยง บุตรบุญธรรม (ในตาราง ก.4)

ค่าในสดมภ์มีบุตร 2 คน = ร้อยละที่ปรารถนามีบุตร 2 คน (60.3) x สดมภ์การกระจายร้อยละของผู้สูงอายุที่มีบุตรตนเองให้กำเนิด 2 คน ตามจำนวนบุตรเลี้ยง บุตรบุญธรรม (ในตาราง ก.4)

ค่าในสดมภ์มีบุตร 3 คน = ร้อยละที่ปรารถนามีบุตร 3 คน (18.3) x สดมภ์การกระจายร้อยละของผู้สูงอายุที่มีบุตรตนเองให้กำเนิด 3 คน ตามจำนวนบุตรเลี้ยง บุตรบุญธรรม (ในตาราง ก.4)

ค่าในสดมภ์มีบุตร 4 คน = ร้อยละที่ปรารถนามีบุตร 4 คน (4.6) x สดมภ์การกระจายร้อยละของผู้สูงอายุที่มีบุตรตนเองให้กำเนิด 4 คน ตามจำนวนบุตรเลี้ยง บุตรบุญธรรม (ในตาราง ก.4)

ค่าในสดมภ์มีบุตร 5 คน = ร้อยละที่ปรารถนามีบุตร 1 คน (2.0)

